

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN **153**
M. te Velde
Evangelisch
in vijf lagen

MEDITATIEF **158**
J.R. Douma
Stilte

WANDELEN MET GOD **159**
B. Luiten
Vrees God

LITURGIE EN GEMEENTE **161**
A.L.Th. de Bruine
Bijbel en liturgie

SAMENLEVING **164**
A. I. Verbrugh
De Bataafse revolutie
(1795-1995)

SCHRIFTSTUDIE **168**
B. Luiten
Is het nieuwe Jeruzalem
een kubus?

AAN DE BROEDERWEG **171**
J.A. Meijer
Die dag daar blijven ze af

en verder...
Meegelezen

KERKELIJK LEVEN / M. te Velde

EVANGELISCH IN VIJF LAGEN

Hoe zit het met onze verhouding tot de 'evangelischen'? Als gereformeerden in Nederland komen we de laatste twintig jaar steeds meer met hen in aanraking. En dan zie je altijd tweeërlei reactie. Er is herkenning, Maar er is ook kritiek en afstand.

Aan de ene kant is er het gevoel, dat we in veel opzichten met medestrijders voor hetzelfde geloof hebben te maken. Aan de andere kant is er weerstand: er zitten in de evangelische manier van geloven immers elementen die bij gereformeerde belijders vragen en kritiek oproepen. Er kan soms een verkeerde invloed van uitgaan. Het lijkt me nuttig om eens wat dieper in te gaan op de historische achtergronden van de 'Evangelische Beweging'. Wat zijn eigenlijk de wortels ervan? En welke elementen zijn in de loop van de tijd bepalend geworden voor het evangelisch denken?

Als we meer zicht hebben op die achtergronden, kunnen we ook beter onze positie bepalen. Waar zitten voor ons de punten van herkenning en van kritiek? En wat zouden gereformeerden eventueel van de evangelischen kunnen leren?

Wat heet evangelisch?

Je kunt zo maar niet met een paar woorden omschrijven, wat evangelisch (Engels: *evangelical*; Duits: *evangelikal*) eigenlijk is. Dat begrip heeft eigenlijk pas sinds 1965 wereldwijd die specifieke kleur gekregen die het tegenwoordig voor ons in Nederland heeft.'

Al in de Middeleeuwen **komen** we het begrip 'evangelisch' tegen. De bekende 'voorloper van de reformatie' John Wycliffe riep in de 14e eeuw in Engeland op tot terugkeer naar de Bijbel als **enig richtsnoer**. Zijn aanhangers noemde **men** *evangelischen*.

Maarten Luther herontdekte het evangelie van de rechtvaardiging door het geloof alleen. Uit zijn reformatie-werk ontstonden sinds 1520 kerken, **die** zich evangelisch noemden. Later werd de **naam** 'evangelisch' verdrongen door 'protestants'. **Maar** in onze eeuw namen in 1948 de gefuseerde 'lutherische' en 'reformierte' kerken in Duitsland als naam aan: **Evangelische Kirche**. Wie in Duitsland

over 'evangelisch' praat heeft het dus over wat wij bij ons 'protestanten' of 'hervormden' zouden noemen.

In de 18e eeuw gebruikte men de **aanduiding** *evangelischen* in Schotland voor predikanten als Ralph en Ebenezer **Erskine** (f 1730). Zij verzetten zich tegen het slappe rationalistische en deïstische **christendom** van **hun** tijd, maar **ook** tegen het **hyper-bevindelijke** subjectivisme. Ze preekten een ruim evangelie van genade en **riepen** op tot **persoonlijk geloof**.

Ook bekende **methodisten** als **Wesley** en **Whitefield** (f 1740vv.) werden evangelisch genoemd. 'Evangelische' christenen **waren** dan zij, die in de revivals, de opwekkingsbewegingen **een** bekering en wedergeboorte hadden beleefd.

In de 19e eeuw betekende *evangelisch* in Europa: **positief-orthodox** christelijk. Evangelische christenen verzetten zich **tegen** rationalisme en modernisme en maakten ook front tegenover het rooms-katholicisme. Die betekenis **had de term** 'evangelisch' bijvoorbeeld in de Evangelische Alliantie, gesticht in 1846.

De mensen die er aan meededen hadden over het algemeen **hun** achtergrond in het Piëtisme en het Réveil. De beweging droeg niet een confessioneel, dogmatisch en **kerkelijk** stempel, maar bracht mensen uit verschillende tradities bij **elkaar** op basis van een aantal centrale waarheden uit de Schrift.

In de loop van de 19e en 20e eeuw werd **allereerst** in Amerika de 'evangelische' stroming **steeds** meer tot een heel eigen variant in het christelijk spectrum. **Een** manier van geloven **en christen** zijn, die in allerlei verschillende kerken gevonden werd. En die nu langzamerhand over de hele wereld zich als eigen richting in het Protestantisme gelden doet.

In de laatste 30 jaar is 'evangelisch' ook voor ons **een** begrip geworden. Lange tijd **was** er een stroom van culturele en ook **kerkelijke beïnvloeding** van Europa, van

de Oude Wereld uit naar de Nieuwe Wereld, naar Amerika. De laatste tijd **wordt** de beweging **omgekeerd**: **Amerika** oefent invloed uit op ons! Vooral evangelische invloed.

Om wat voor invloed gaat het dan? Ik wil vijf **karakteristieke** 'lagen' in de 'ondergrond' van de evangelische beweging kort bespreken. Die lagen zijn net als bij een rivierdelta **telkens** aangeslibd door een bepaalde **golfstroom** van gebeurtenissen in de **kerksgeschiedenis**. Ik kijk dan vooral naar Amerika, omdat daar de evangelische richting zich het sterkst ontwikkeld **heeft**.²

De Puriteinen

De oudste 'laag' in de voorgeschiedenis van de evangelische beweging ligt in de **historie** van de Puriteinen. De oudste Puriteinen waren die calvinisten die in Engeland in de jaren 1570-1600 **opriepen tot een voortgaande reformatie**. De Engelse **kerk** had zich in 1534 losgemaakt van Rome. Er **kwam** een reformatie op **gang**. **Maar** die bleef onder koningin **Elisabeth I** (1559-1602) als het **ware** halverwege **steken** tussen 'Rome' en 'Genève'. De Engelse (Anglicaanse) kerk kreeg wel een calvinistische belijdenis, de Negenendertig Artikelen. Maar er bleef nog veel te wensen over. De **Anglicaanse** kerk bleef **een** volkskerk, zonder **een** tucht-oefening zoals **Calvijn** die had bepleit en **georganiseerd**. **Het** stelsel van **kerkinrichting** **was** episcopaal: **een** hiërarchisch systeem van bisschoppen die **&** kerk **regeerden**. De liturgie bleef in veel opzichten net zo ritualistisch als **in de Rooms-kerk**: met **plechtige** gewaden en formuliergebedenen met de eucharistie, de communie (het **avondmaal**) als centraal onderdeel. De Puriteinen wilden **een** voortgezette reformatie. De kerk moest **meer** 'puur', meer zuiver worden. Het Woord van God **en de preek** **moesten centraal komen te staan**. De liturgie moest eenvoudig zijn, conform de simpelheid van de

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS,
DRS. A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. B. LUITEN,
PROF. DR. C.J. DE RUIJTER,
DS. A. DE SNOO.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

W.L. DE GRAAFF, Wortmanstraat 138, 8265
AG Kampen, Tel. (038) 3331 201.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan 8 Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 85,75 per jaar; f 46,25 per halfjaar; studenten f 70,25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 144,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah. Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,84 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit Mad over te nemen.

ISSN 0165-5191

nieuwtestamentische gegevens. En het Engelse volk moest het dagelijks leven leren inrichten naar het Woord van God.

Door de overheid en de bisschoppen in Engeland werd deze nadere reformatie **steeds** tegengehouden. Dat gaf veel strijd. **Denk** bijvoorbeeld aan de tijd van **Cromwell**, toen er een **burgeroorlog** uitbrak. Vanaf 1620 zijn er toen vele Puriteinen de oceaan overgestoken naar Amerika om er in meer vrijheid een nieuw bestaan op te bouwen. Een bekend voorbeeld: de mensen die met de *Mayflower* naar Nieuw-Engeland gingen en daar het **nieuwe** Plymouth slichtten.

Ver van de Engelse regering en de Anglicaanse kerk kregen de kolonisten in de Nieuwe Wereld de kans om in hun **nieuwe** steden en dorpen de Puriteinse idealen gestalte te geven. Hun nieuwe 'christelijk gemenebest' moest als 'een stad op een berg' zijn. Met het christelijk gezin als primaire plaats van Godsvrucht, van Schriftlezing en gebed.

De Puriteinen legden grote nadruk op de betekenis van de Bijbel. De kolonie Nieuw-Engeland werd wel 'Bible-Commonwealth' (Bijbel-gemenebest) genoemd. Men wilde **zich** in alles **aan** de Bijbel houden. En de **zondagse** prediking van Gods **Woord** had een centrale functie voor het persoonlijke geloofsleven en voor de ethiek op alle **levensterreinen**.

De Puriteinen wilden geen volkskerk met een groot aantal meelopers en naamchristenen, maar een **kerk** van echte christenen. Daarom benadrukten ze de persoonlijke keus, de wil **van** de mens, de noodzaak **van** wedergeboorte, beleving van het geloof, bekering en een heilige wandel.

De Puriteinen in Amerika kon je vinden in Presbyteriaanse en Congregationalistische, maar ook in Baptistische en Anglicaanse gemeenten. Dat betekent: ze konden verschillend denken over de inrichting van de **kerk**: met bisschoppen (de Anglicanen), met **gezaghebben-**

de meerdere vergaderingen (Presbyterianen) of met veel zelfstandigheid voor de **onafhankelijke** plaatselijke gemeente (Congregationalisten en Baptisten). Ze konden ook verschillend denken over de **kinderdoopt**: de Baptisten tegenover de anderen. Maar verder hadden ze veel gemeenschappelijk.

De Puriteinen hebben in de 17e en 18e eeuw een geweldig stempel gezet op de Amerikaanse **samenleving**. En hun calvinistische anti-volkskerkelijke visie **vormt** tot op vandaag een belangrijke achtergrond voor de opvattingen van de **evangelischen**. Kort gezegd: je moet leven bij de Bijbel, je moet er **zelf** voor kiezen om bij God en bij de kerk te horen, en je moet ook 'beleven' (vroomheid) en 'uitleven' (levenswandel) wat je gelooft.

De 'Great Awakening'

Rond het jaar 1740 **ontstond** er in Engeland en Amerika een grote '**opwekkingsbeweging**' (in Amerika 'Great Awakening' genoemd). Dat fenomeen '**opwekking**' was in hoofdzaak wel iets nieuws. De terminologie ging terug op wat de Bijbel in bijv. Rom. 13 : 11 zegt: 'Gij verstaat immers de tijd wel, dat **het** thans voor **u** de ure is om uit de slaap te ontwaken.' En Ef. 5 : 14: 'Ontwaakt gij die slaapt en staat op uit de doden en Christus zal over u lichten.'

Wie moeten er ontwaken uit hun slaap? De ongelovigen? Natuurlijk. Maar de oproep om wakker te worden is vooral tot christenen gericht. In de eerste **helft** van de 18e eeuw zag het er in de gevestigde kerken namelijk **niet** erg **florissant** uit. **Er** was veel naam- en sleurchristendom.

Bovendien kreeg het 'verlichte' denken met z'n nadruk op de mens en op de ratio in de 18e eeuw meer en meer invloed. Het christelijk geloof werd verdund tot een **aannemen** van enkele '**redelijke**' waarheden, gecombineerd met een deugdzzaam leven. Dan ontbrak het diep besef van de zonde-nood van de

mens en de existentiële kennis **van** Gods verlossende genade.

De grote mannen van de opwekkingsbeweging waren in Engeland de 'Methodisten' John Wesley en George **Whitefield** en in Amerika Jonathan **Edwards** en **Gilbert Tennent**. Ze hielden overal boete- en **opwekkingspreken**, eerst in de **kerkegebouwen**, later in de open lucht. **Whitefield** preekte wel voor 20.000 tot 40.000 mensen tegelijk! En die preken **maakten een** geweldige indruk. Ze gingen altijd over het hart van **het evangelie**: ons diep bederf en onze doemwaardigheid vanwege **onze** zonde en de genade **van** God en de verlossing door het bloed van Jezus Christus. En dan klonk er een dringende oproep tot radicale wedergeboorte **en** tot verdieping en intensivering van het persoonlijk geestelijk leven. Dat was tegenover de dood-orthodoxe of de oppervlakkig-rationele preken **van** menig predikant weer echte 'evangelische' prediking! Door zulke 'revival'-preken kwamen veel '**randleiden**' van de kerken en veel 'gewoonte-christenen' tot **bekering en tot** vernieuwing van hun geloof. Dat is een **kenmerk** dat we goed moeten noteren: de opwekking was vooral gericht op de (voortgaande) **bekering van christenen**. Je kon wel kerklid en christen heten, maar je moest het ook werkelijk **zijn**! Een sterk accent dus op de **heiliging in** plaats **van** op de rechtvaardiging.

Twee **bijzondere** elementen kwamen er in deze opwekking mee: het interkerkelijken het missionaire. 'Interkerkelijk'. Want de opwekking ging door alle kerken, alle denominaties heen. Predikers als **Whitefield** benadrukten dat ook. Ze vonden een kerkelijk keus secundair. Hun optreden had **mee** een 'oecumenisch' neveneffect. **Kerkgrenzen** gingen vervagen.

De opwekking was ook '**missionair**'. De 'Great Awakening', net als het Methodisme als geheel, was **sterk** missionair gericht. Als je zelf de genade in Christus hebt ontvangen, dan wil je die **rijkdom**, die

schat **ook** doorgeven aan anderen! Van belang is verder nog, dat door de **kopstukken** van de **revivals** van de 18e eeuw verschillend werd gedacht over de leer van de uitverkiezing. **John Wesley** was er **falikant** tegen. Hij noemde zijn tijdschrift zelfs 'The Arminian Magazine'. In Wesley's lijn legde het Methodisme veel nadruk op de **wilsbeslissing** van de mens en zijn mogelijkheid om te **kieszen** voor **God**. Het **mensbeeld** was hier tamelijk optimistisch en ook activistisch.

George Whitefield en **Jonathan Edwards** dachten er **anders** over. Zij verdedigden de gereformeerde leer **over verkiezing** en **verwerping**. Er loopt dus door het 'revival'-christendom zoweleen **arminiaanse** als een calvinistische lijn!

In de **18e eeuw** werden zo accenten gezet die tot vandaag toe mee bepalend zijn voor de 'evangelische' opvattingen. Je herkent **&** verschillende punten zomaar in de evangelische beweging van nu.

De evangelische Gouden Eeuw

De Amerikaanse kerkgeschiedenis van de 19e eeuw is wel beschreven onder de titel: 'de evangelische Gouden Eeuw'. In het begin van die eeuw kwam in 1802 de 'tweede grote opwekking' ('Second Great Awakening') op gang.

Die **opwekking** begon in kringen van studenten. Prof. **Timothy Dwight** aan Yale College (in New Haven, **Connecticut**) merkte veel **onzekerheid** onder de **theologie-studenten** als gevolg van het **rationalisme** en de **opkomende** bijbeikritiek. **Daarom** ging hij in een cyclus bijbellesingen op de kwesties in. Hij **benadrukte** het **gezag** en de **betrouwbaarheid** van Gods Woord. Veel studenten kozen toen met nieuwe bewustheid **voor** het **wangelie** van **g-&** en verlossing. Maar de revivals voltrokken zich ook **vaak** in de 'frontier'-gebieden, op de grens **tussen** het pas ontgonnen land en de 'huilende wildernis'. Daar **voerden** immigranten uit

alle mogelijke landen een **harde strijd** om het bestaan. Velen **van** hen leefden in de **eerste tijd** zonder **kerk** en zonder geestelijke **verzorging**. En de controle van de overheid was vaak minimaal. Morele verwildering **was** het gevolg: **drank**, vechtpartijen, **hebzuicht** en moord.

Reizende **revival-predikers** zochten de kolonisten overal op en **predikten berouw** en **bekering**. In **grote openlucht-bijeenkomsten**, zgn.

'**camp-meetings**' luisterden duizenden mensen naar het evangelie en besloten ze met zonde en ongeloof te breken en een **nieuw** leven te **beginnen**.

Een bekend revival-prediker was Charles G. **Finney**. Hij ontwikkelde een hele methode **om** mensen tot bekering te brengen. Bij hem vinden we o.a. als belangrijk element, dat mensen in de samenkomst naar voren **moeten** komen om hun zonden te belijden en voor zich te laten bidden. **Finney** zette de **mensen** ook onder een bepaalde **druk**: hij **praatte** en bad met hen dikwijls net zo lang totdat ze zich onder tranen aan de Here hadden overgegeven.

In deze **methode** en in **zijn** theologie is **Finney** **Arminiaanser** dan **Wesley**. De bekering **van** de mensen wordt 'afgedwongen' met **kracht** van argumentatie en psychologische middelen en door **middel** van een steeds herhaald **gebed** en een **dringende prediking**. **Bekering** wordt **ook** van God afgedwongen. **Finney** noemt God in dit verband 'afhankelijk' van de mens.

De negentiende eeuw werd ook de eeuw van de 'heilighings-beweging' (Holiness Movement). In de revivals lag veel nadruk op de nieuwe levenswandel. Je **moet als** bekeerd christen heilig leven. En je kunt het **ook**, door de kracht van de Heilige Geest. Hij geeft je 'perfecte liefde' en een 'algehele heiligmaking'. Door een 'tweede zegen' (**second blessing**) vervult de Geest je zo, dat je van de zonde afkomt.

Voor dat heilig leven **zijn** in de **loop** van de 19e eeuw allerlei orga-

nisaties opgericht: tegen drankmisbruik, **tegen** slavernij, **voor** zondagsschoolwerk, voor bijbelverspreiding, voor het verspreiden van **traktaten** enzovoorts. Ze hadden samen met de massale **bekeringsprediking** een enorme **kerstenende** invloed op Amerika. De **christelijke**, evangelische ethiek stempelde het **volk**. Vandaar: evangelische gouden eeuw, de tijd van het **christelijk** Amerika.

Er is nog één bijzonder punt in de ontwikkeling van het 19e-eeuwse evangelische denken dat ik even wil **noemen**. Net als in het Europese **Réveil** zie je in Amerika een sterke toename van 'eschatologisch denken'. Allerlei groepen ontstaan, die speciale aandacht wagen voor de **vervulling** van de profetieën en voor de **wederkomst** van de Here Jezus. In de 19e eeuw ontwikkelde zich veel chiliasme en adventisme. En dat in combinatie met de **revival-methoden** en met een anti-rationalistisch vasthouden aan het gezag van **&** Bijbel.

Tot op vandaag B de 19e-eeuwse **achtergrond** een belangrijke component achter de evangelische beweging. De 19e eeuw bracht versterking van het Arminiaanse element, een stevig stuk revival- en **bekerings-techniek**, veel nadruk op heiliging van het leven, een breed **sca**la van interkerkelijke organisaties op het terrein van de evangelisatie en de sociale hervormingen, en een sterke interesse voor de wederkomst van Christus en berekeningen daaromheen.

De 'Fundamentals'

Een vierde historische **laag** in het **evangelisch** denken wordt **gevormd** door de ontwikkelingen van de jaren 1910-1930. In de **loop** van de 19e eeuw drongen **vooral** vanuit Europa de 'liberale' theologie, de schriftkritiek en de evolutietheorie van Charles Darwin in de **Amerikaanse kerken** door. **Bekend** is het gezegde: als je de hel **omkeert**, dan staat er aan de onderkant het stempel op: 'made in Germany'!

Onder de christenen in Amerika brachten die invloeden verdeeldheid. **Een** deel van hen wilde de moderne inzichten **op** eigen wijze **aanvaarden** en **verwerken**. Een ander deel maakte **zich** op om de opkomende vrijzinnigheid te bestrijden. Zulke 'conservatieven' waren te vinden in allerlei kerken, onder gereformeerden, presbyterianen (o.a. B.B. Warfield), methodisten, baptisten en congregationalisten. In 1910 ontstond een brede evangelische coalitie van anti-vrijzinnigen. Op initiatief namelijk van een **Californische** olie-magnaat schreef een aantal auteurs uit diverse kerken **bijdragen voor een uitgave die in** twaalf delen verscheen onder de **titel** 'Fundamentals' (1910-1915). **Ze werden op kosten** van de olieman in 3 miljoen exemplaren gratis verspreid! Er **stonden vooral** artikelen in die gericht waren tegen Schriftkritieken **tegen** de evolutie-theorie.

De auteurs en de propagandisten van de 'Fundamentals' waren uit heel verschillende kringen afkomstig. Een **aanzienlijk** deel van de 'fundamentalisten' had bijvoorbeeld chiliastische opvattingen. Maar dat leidde pas later tot meer afstand. Een tijdlang vonden veel Schriftgelovige christenen elkaar in deze 'fundamentalistische' coalitie, **op basis** van hun **vasthouden** aan het beslissend **gezag** van de **Schrift**, 'van kaft tot kaft' **het** onfeilbaar **Woord** van God. **Deze** invalshoek **van** opkomen voor het Schriftgezag bleef door heel de 20e eeuw heen **van** belang voor de verhouding van gereformeerden en evangelischen: ze **merkten** herkenning en een **grote** mate van overeenstemming op het punt van het **gezag** van de **Heilige Schrift**. En bereidheid om **daarvoor** samen op te komen **tegenóver** de **Schriftkritische** wetenschap.

Ontkerstening

Een vijfde 'laag' in de voorgeschiedenis **van** de **evangelischen** ligt in de **ontwikkelingen** van na de Twee-

de Wereldoorlog. We staan als christenen in de tweede helft van de 20e eeuw voor **een** enorm stuk **ontkerstening** van de voorheen christelijke volken in Europa en Amerika. Daarom ligt voor evangelische **voormannen**(zgn. Neo-Evangelicals) sinds ongeveer 1940 het voornaamste front niet meer in **de** strijd **tegen** liberale theologie of **evolutietheorie** zoals in de 'Fundamentals'. **Nee, het gaat meer dan** ooit om evangelisatie als prioriteit **nummer één** op de agenda van de kerk.

De evangelischen in Amerika **hebben** daar met **alle beschikbare** middelen werk van **gemaakt**. Vanouds waren ze in de revivals al sterk op het bereiken van de **massa's** en het oproepen tot **bekering** gericht. In de jaren 1920 en 1930 behoorden ze tot de eersten die de radio voor het evangelie **gingen gebruiken**. **Vandaaruit kwam** er een nieuwe opbloei van de Evangelische Beweging. Met een enorme ontwikkeling van **evangelisatie-methoden** en **-technieken**.

De gevolgen daarvan waren tot in **Nederland** te merken. De beweging onder jongeren: Youth for Christ. Kruistochten met het **evangelie onder** studenten: Campus Crusade for God. **Grote** campagnes **vooral** van Billy Graham. De Navigators. Church Growth: een **kerk-groei**-beweging. Televisie-dominees met **mega-kerken** en een **enorm** bereik. En een hoogtepunt: het internationaal congres voor wereld-evangelisatie in juli 1974 in Lausanne **gehouden**, met 2700 deelnemers uit 150 landen.

In ons eigen land kwam er sinds de jaren 1960 **op** verschillende terreinen **samenwerking** op gang tussen christenen uit 'evangelische' **gemeenten** en christenen uit kerken van **gereformeerde** belijdenis. **Voor** de Evangelische Omroep en de Evangelische Hogeschool zijn daar voorbeelden van. Christenen uit evangelische gemeenten **en uit** de 'gereformeerde gezindte' vonden **elkaar** in de gezamenlijke strijd tegen de ontkerstening en te-

gen de gevolgen **daarvan** in onze samenleving, zoals de **legalisering** van abortus en euthanasie en het algemeen loslaten van christelijke **normen** en waarden.

Hier ligt een vijfde laag in het evangelische denken. Hier is tegelijk een actueel punt van herkenning en overeenstemming: de wil om in een tijd van **secularisatie** aan de **mensen** opnieuw **het** evangelie van **behoud** en vernieuwing in Christus Jezus te brengen.

Tegen de achtergrond van deze historische schets hoop ik volgende **week** nader in te gaan op onze gereformeerde **positiebepaling** t.o.v. de **evangelischen**.

¹ In de volgende (buitenlandse) naslagwerken vindt men goede overzichten over evangelischen en Evangelisch Beweging: D.G. Reid e.a. ed., *Dictionary of Christianity in America* (Downers Grove 1990). E. Fahlbusch e.a. ed., *Evangelisches Kirchenlexikon* (3e druk) I (Göttingen 1986). G. Krause en G. Müller ed., *Theologische Realenzyklopädie X* (Berlijn en New York 1982). H. Krüger e.a., *Ökumene Lexikon. Kirchen. Religionen. Bewegungen* (Frankfurt 1983).

² Belangrijke overzichtswerken over de Amerikaanse kerkgeschiedenis zijn: S.E. Ahlstrom, *A religious history of the American people* (4e druk; New Haven en Londen 1974). M.A. Noll e.a. ed., *Christianity in America. A Handbook* (Grand Rapids 1983). M.A. Noll e.a. ed., *A history of Christianity in the United States and Canada* (Grand Rapids 1992).

M meditatief

Stilte is een **ruimte** die gekleurd wordt door de aanwezigheid van een Ander. Een ruimte die bedoeld is om op Adem te komen.

--

Stilte is een uitsparing in de al maar durende opeenvolging van de dingen. Het gaat maar door. **Het** gaat maar door. **Het** gaat maar door. En Hij komt er **niet tussen**. **Hij** klopt aan de deur. **Maar ik ben er niet**. **Ik** ben er nooit. Stil zijn is ruimte scheppen in de tijd. **Ruimte** bij de deur. Ruimte voor God. **Stilte** is een uitsparing die gevuld wordt door de Ander.

--

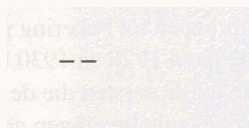
Stilte is een oase van rust in de woestijn van oorverdovende geluiden. Het **lawaait** maar door. Het **lawaait** maar door. Het **lawaait** maar door. **Mijn** oren worden doof voor het geluid van de Geest. **Doof** voor de storm van de Heilige. Want ze zitten vol woestijnzand. Stil zijn is de Geest mijn oren schoon laten waaien. **Stilte** is het suizen van de zachte koelte.

--

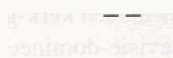
Stilte is de eenzaamheid waarin ik de Ander tegenkom. **Stilte** is de eenzaamheid waarin de Ander me tegenkomt. **Stilte** is een plaats van ontmoeting **wanneer** God Zich in Woorden openbaart. Stil zijn is samen zijn met God. Stil worden is God zoeken.

--

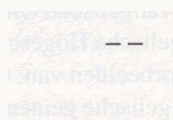
Stilte is muziek van zuiver zwijgen. **Mijn** woorden worden stilgelegd. **Mijn** gedachten komen tot rust. **Mijn gesprekken** staken. Stil zijn is **een** zwijgen om te luisteren. Te luisteren **naar** God die aan het Woord wil **komen**. De stilte maakt me tot een leerling van de Meester. De Meester leert me in **het zwijgen te** luisteren naar de Stem.

Stilte is de moeder van **het gebed**. **Pas als ik** mezelf het zwijgen heb opgelegd, pas als **ik zelf** heb leren luisteren naar de Woorden, kan ik opnieuw tot spreken komen. Omdat de woorden me **worden** aange-reikt. Here, leer ons bidden. In de muziek van zuiver zwijgen klinkt de roep tot tweegeprek. Stil zijn is **zwijgen en luisteren** en dan spreken.

Alleen **kan ik** de **stilte niet** aan. **Zonder** God gaat het **niet**. **Stilte** zonder **God** is: teruggeworpen worden op mezelf. **Stilte zonder God** is: lege stilte. **Maar** de **stilte** is voor **God**. De stilte bedoelt niet mezelf op **mezelf terug te werpen**. Juist niet. In de stilte word ik, achter **Adem** gekomen als ik ben, **weer** echt mens. Mens voor **God**. **Mens** voor anderen.

Levende Woorden worden in de **stilte** gehoord. **Levende woorden** worden vanuit de stilte gesproken.

Psalm 37 : 7

Wees stil voor de HERE.

1 Samuël 3 : 10

Spreek, want uw knecht hoort.

1 Koningen 19 : 12

En na het vuur het suizen van een zachte koelte.

Lukas 5 : 16

Maar Jezus trok zich terug in de eenzame plaatsen om te bidden.

Hoe komt het toch, dat zelfs gelovige mensen soms meer gespitst zijn op de mening van mensen dan op het oordeel van God?

Enerzijds kan men daar oppervlakkig en dubbelhartig van worden. Mensen zien immers niet zoveel, alleen de buitenkant,

Anderzijds kan men zich daardoor een speelbal van de publieke opinie voelen. Alles moet dan, zoals 'men' het wil.

In beide gevallen evenwel wordt men ongelukkig.

Geen angst

Met de vreeze des HEREN is niet bedoeld, dat wij bang voor Hem zullen zijn. Integendeel, in de lofzang van Zacharias wordt ons juist op de lippen gelegd, dat wij de God van Israël zullen dienen zonder vrees. De Hoorn des heils uit het geslacht van David zal ons doen leven in heiligheid en gerechtigheid (Luk. 1 : 68-75). Keer op keer klinkt de boodschap: 'Vrees niet', in de zin van 'wees niet bang' voor God of voor zijn boodschappers (Luk. 1 : 30; 2 : 10; enz.).

Dat betekent niet, dat er nooit angst voor de HERE zou zijn. Want God is een verbed vuur, za waakt Hij over zijn heiligheid (Heb. 12 : 29). Toch drijft de liefde de angst uit. Geloven is liefhebben, niet bang zijn. Je kunt niet je geborgenheid zoeken bij iemand voor wie je bang bent (1 Joh. 17-19). Het verschil tussen wel of geen angst ontstaat door een leven zonder of met Christus. Wie Hem aanvaardt, mag vertrouwen dat Hij

Gods toorn gedragen heeft. En dat Hij de zonden zó bedekt, dat er niets overblijft waarop God toornig zou zijn. Wie Christus niet aanvaardt, zal eens wensen dat de beren op hem vallen. Dat lot is dan minder erg dan te vallen in de handen van de levende God.

Waardering

Wij zouden echter de 'vreze des HEREN' zeer versmallen, wanneer wij daarin alleen wel of geen angst zouden beluisteren.

Vrees is een oud woord voor 'ontzag'. Het gaat erom, dat je groot denkt van God. Dat je beseft, dat Hij de Schepper is van hemel en aarde, de Almachtige. En dat Hij met al zijn vermogen zijn verbond gedenkt, zijn kinderen nabij is. Door de 'vreze des HEREN' kun je leven, met vrijmoedigheid. Hoe vaak komt het niet voor dat iemand zich verkeerd begrepen voelt, onjuist beoordeeld door de samenleving. Dat kan ook gebeuren in een kerkelijke samenleving. Soms is

Wandelen met God

het een oordeel op het uiterlijk af. Zo zag Prediker, dat een wijze man niet in tel was, omdat hij arm was (Pred. 9 : 13-18). In een schoolklas kan dit zich zo herhalen: heb je geen dure namen op je kleren staan, dan wordt het soms moeilijk om mee te doen. Naar je mening wordt minder gauw gevraagd. In de maatschappij is dat zeker aan de orde van de dag. Toonaangevend zijn zij, die hun mond open trekken en hun eisen stellen.

Hoe moet je daar als christen op reageren? De verleiding is groot, om hetzelfde gedrag te gaan vertonen. Anders kom je altijd achteraan. Prediker evenwel laat al zijn waarnemingen uitlopen op het advies: Vrees God! Denk groot van God die achter je staat. Het gaat om zijn mening over je. Hij kent je, ziet je niet over het hoofd. Hij vindt het wel belangrijk, hoe je over de dingen denkt en je keuzes maakt. Hij waardeert je zoals je bent.

Wie God vreest heeft een passende reactie op alle groepsdwang.

Bemoediging

Dit is ook heel bemoedigend. Diezelfde prediker, die heel veel ijdelheid waarneemt, kan gelovige (jonge) mensen aansporen toch vooral iets van het leven te maken (Pred. 11 : 7-10). Ga ontdekken wat God mooi heeft gemaakt! En denk erom: God beoordeelt je. Dat laatste is geen aftrekpost op de vreugde. Met God komt je leven juist tot ontplooiing. En temidden van alle dwaas geoordeel is het juist een stimulans als je hoort, dat God je beoordelen zal. Een onderneming die mislukt, oogst weinig positieve reacties bij de mensen. Als je daarop alleen

zou **letten**, durf je niets meer te **doen**, uit angst dat het niet goed gaat. Want wat zouden de **mensen** dan wel **niet van je denken**... Maar God kent je **ook van binnen**. Al mislukte de onderneming, Hij heeft de bedoeling gezien, de geboden gehoord. De eerlijkheid, de liefde en de **toewijding** waren **voor Hem** niet te vergeefs. Een mens **kan** onmogelijk beloven of eisen, dat in het leven alles **lukt**. Toch lijkt **dit** de maatstaf te zijn, **waarmee** de **samenleving** meet. Voordat je het weet, doe je er als gelovige nog aan **mee ook**. Terwijl God vraagt: '**Doe** je het voor Mij?' Zo beoordeelt Hij. **Dan** kan ons levenswerk nog zo eenvoudig zijn, maar het zal de toets kunnen doorstaan als het in **geloof** wordt verricht. Als je dat **weet**, ga je **vrijmoedig** aan de slag met de **rijdom** van de wereld en met je eigen talenten.

Geborgenheid

Op die manier **gaan** we allerlei opmerkingen begrijpen over de '**vreze des HEREN**'. Zo lezen we in Spr. 14 : 26: **In de vreze des HEREN ligt sterke gerustheid**. En even verder: De vreze **des HEREN is een levensbron**. Dat **spreekt van** geborgenheid, van levensontplooiing die niemand tegenhoudt. Paulus zal later schrijven: 'Als God **vóór ons is**, wie zal tegen ons zijn?', en: 'Wie zal Gods uitverkorenen **beschuldigen?**', en: 'Wie zal veroordelen?' (Rom 8 : 31 e.v.). Dat is het precies. Maar dan moet je wel beseffen wie God is, anders verliezen deze woorden hun waarde. Dat **besef**, het **doorleefde** ontzag voor de grote God die om Christus' wil je **Vader is**, **dát** is de '**vreze des HEREN**'. Dan ga je de **aarde zien als zijn wereld**, waarin Hij je plaats en **ruimte** geeft. Dat neemt niemand je **af**, al zou je om je geloof worden **gedood**. Tot in gevangnissen toe en tot op het schavot hebben gelovigen zich **geborgen** geweten **bij het bloed**

van de verzoening, waarmee zij besprenkeld waren en dat God nooit zal verloochenen.

Perspectief

'De vreze des HEREN' is het **begin van kennis** en wijsheid, zo **lezen** we in Psalmen en **Spreuken** (Ps. 111 : 10, Spr. 1 : 7, 9 : 10). **Als je let op God**, gaan je ogen steeds verder open voor de betekenis van dit leven. En je gaat **steeds** beter doorzien wat er in de wereld **aan de hand is**. Er is veel dat teleurstelt. Er is veel bedrog en leegheid. En ai het **mooie gaat uiteindelijk toch ook voorbij**. Toch zal er een **bedeling van je leven zijn**. Samen met God **ml je eens** de inhoud van je **leven bekijken**. Kennelijk is het w, dat de inhoud **van** ons leven blijft **bestaan**, al gaan de dagen voorbij. **Dat** is heel wonderlijk, maar zo groot is God. **Hij** doet dat. **Wie** met Hem **dan** niet rekent, **is** dwaas. Zo iemand kan hoogleraar worden, maar aan de echte wijsheid komt hij niet toe. Want hij ziet het **kruis op** Golgothaniet **staan**, waar alles om **draait**. Daarentegen, de meest eenvoudige ziel die vanuit Christus' **verzoening** leert denken, spreken en handelen, en daar alles **van** verwacht, is wijs. Zijn werken zullen hem volgen, zijn levensinhoud zal hem sien, ook al gaan eens al zijn levensjaren voorbij. Als je zo in de wereld **staat** en om je heen kijkt, worden veel 'hot items' heel **betrekkelijk**. Omdat ze **nergens toe** dienen. Terwijl **belachelijke bezigheden ineens** belangrijk worden, zoals verbreiding van het evangelie **onder** de mensen. **Vrees** God: deze wereld draait om Hem. Gelukkig wel!

Liefde

Als iemand tijd heeft om nu even Psalm 34 op te **zoeken**, zal hij daar zeker geen spijt van krijgen. Daar vinden we het bekende: De Engel **des HEREN** **legt zich**

rondom wie Hem vrezen, en redt hen. en:

Komt, kinderen, luistert naar mij, ik zal u de vreze des HEREN leren. Daar **omheen** wordt bezongen, hoe gelukkig zo'n leven **eruit** ziet. Terwijl N.B. de rampen van de rechtvaardige talrijk **zijn**! Dat staat in **één** lied bij **elkaar**.

Dus is ons levensgeluk niet afhankelijk van onze voorspoed of zo. **Zelfs** als rampen elkaar opvolgen in ons leven **kan** God ons nog **gelukkig** maken. Zo **groot** is Hij. Verwacht het van Hem. Want Hij geeft Zichzelf in al zijn werken. **Eens ging** God met **zijn** volk door de woestijn. Daar groeide niet **zo** veel, maar het was bedoeld als een bloeitijd van wederzijdse **liefde** (Jer. 2 : 1-3). Ook als een oefentijd voor **Israël**. **Hoe** zou het gelukkig worden? Door te **letten** op God alleen, op **zijn** liefde en zijn **trouw**, **alle** dagen. Het **werd** geschreven in het leven, om nooit te vergeten: 'Vrees God, denk groot van zijn liefde en zijn trouw, en zo is Hij er morgen weer'.

Die oefening is nog aan de orde **van** de dag: Vrees God, onderschat niet Wie Hij voor u kun en **wil** zijn.

LITURGIE EN GEMEENTE

Op de aanstaande Generale Synode van Berkel komt ook de liturgie ter sprake. De vorige synode benoemde een studiedeputaatschap, dat inmiddels een lijvig rapport uitbracht. Nief elk kerklid is in de gelegenheid om dit rapport zelf te lezen. Toch is liturgie geen zaak van hobbyisten, maar van heel de gemeente. Daarom willen we in De Reformatie iets uit het rapport doorgeven. Ik maak zelf van het deputaatschap deel uit en zal mij in drie artikelen richten op het hoofdstuk 'De Bijbel en de liturgie'.

Geladen of vrijblijvend

Gesprekken over liturgie zijn nu eens geladen en dan weer vrijblijvend. De één wil uit de Bijbel aantonen dat iets per se anders moet of niet anders mag. De ander zegt dat de Bijbel ons vrij laat: doe wat je aanspreekt, of maak je druk om belangrijker zaken.

Het deputatenrapport wil aan dat dilemma ontkomen. Wij mogen staan in de christelijke vrijheid en za bezig zijn met liturgie. Meestal liggen liturgische zaken niet zo dat iets vanuit de Bijbel per se moet.

Veel mag de kerk onder de leiding van de Heilige Geest zelf beslissen en invullen. Daarom is er geen reden om zo 'geladen' over liturgie te spreken.

Maar christelijke vrijheid is geen vrijblijvendheid. De Bijbel geeft normen waaraan wij liturgisch gebonden zijn. En bovendien vind je in de Bijbel principes die wij met onderscheidingsvermogen zelf

moeten vormgeven (Rom. 12 : 2, Fil. k : 10v). Ook biedt de Bijbel voorbeelden van zulke vormgeving. Die zeggen niet dat wij het ook zo moeten doen, maar ze zetten ons wel op een spoor. Zo zou het kunnen. Wil je het toch anders, doe het dan minstens zo goed. Het deputatenrapport nodigt ons uit om liturgische vragen niet geladen, evenmin vrijblijvend, maar met christelijke fijngevoeligheid te benaderen.

Lofprijzing

Neem bijvoorbeeld & lofprijzing. Het is een opdracht van de Bijbel om God en Christus te loven. Laten wij Hem voortdurend een lofoffer brengen, staat in Heb. 13. En veel psalmen roepen: Looft de HERE! Onze christelijke vrijheid betekent dat wij ons aan die opdracht gebonden weten.

Maar we leren op dit punt meer van de Bijbel, ook als dat niet gaat

via een gebod. Bijvoorbeeld psalm 148 laat zien dat de lof op God klinkt in de samenhang van heel zijn schepping. Als wij God loven, zijn wij verbonden met de engelen, de gestorvenen en de schepselen rondom ons. Daarnaast is onze lof op God mee voor mensen bedoeld: zo maak je zijn naam onder de volken bekend en je verkondigt elkaar zijn grote daden. Aan dit soort bijbelse principes moeten wij zelf vormgeven, in christelijke fijngevoeligheid. Hoe dat precies moet, zegt de Bijbel niet. Maar in het licht van de Bijbel hoort het er wel bij.

De Bijbel geeft wel voorbeelden van lof op God. Bij de tempel klonken bijvoorbeeld vaste lofformules, zoals: 'Looft de HERE, want Hij is goed' (Psalm 100). En dat lof op God tegelijk verkondiging aan elkaar is, liet je merken door je 'amen' op een lofwoord van een ander, en ook door beurtzang en koorzang (Psalm 136). En dat loven altijd gebeurt in harmonie met de andere schepselen, merk je aan & ik houd van lofzeggingen: daar worden engelen en andere schepselen nadrukkelijk genoemd. Ook blijkt het als mogelijkheden die Gods schepping biedt in de lof worden ingeschakeld, bijvoorbeeld in de muziek. En bijvoorbeeld in Opb. 4 en 5 zie je hoe engelen, mensen en schepselen dezelfde lofwoorden gebruiken.

Zulke voorbeelden zijn geen normen. Maar ze kunnen ons wel leren om normen en principes vorm te geven. Je kunt ze overnemen, of in lijn ermee andere vormen ontwikkelen. Zo ging het dan ook in de geschiedenis van de kerk. Het zou niet verantwoord zijn om daar helemaal niets mee te doen.

Samen omgaan met God

Gesprekken over liturgie hebben vaak iets willekeurigs. Je graait wat gegevens uit de Bijbel bijeen. Hoe kun je nu lijn brengen in het lezen van de Bijbel?

Zet niet te **gauw** is-gelijk-tekens tussen **onze** liturgie en de situatie in de Bijbel. Onze kerkdiensten zijn **heel** anders dan samenkomsten bij tempel en synagoge en **huissamenkomsten** in de **vroege** christelijke kerk. Het is bijvoorbeeld **maar** de vraag of de doop in de tijd van de Bijbel **wel** bij de samenkomst **hoorde**. Veel **van** onze liturgische gewoonten kende men niet in de tijd van de Bijbel, bijvoorbeeld dat in elke kerkdienst de Tien geboden werden **voorgelezen**. En bijbelse woorden die 'liturgisch' klinken, slaan niet speciaal op samenkomsten. Zo slaat het **lofoffer** in Heb. 13 op heel ons leven en niet alleen op de samenkomst.

Toch is er één vaste lijn in de Bijbel die **ook** voor onze liturgische bezinning vandaag het goede kader biedt. God sticht omgang met mensen, en dat niet alleen met individuen. De gezamenlijke omgang met God vraagt erom dat gelovigen regelmatig samenkomen. Het rapport gaat na hoe deze **gezamenlijke** omgang met de HERE in de Bijbel naar voren komt. Welke **bedoeling** heeft de HERE daarmee? Welke elementen wil de HERE **erin** zien? **Hoe loopt** de lijn tussen het Oude Testament en het Nieuwe? Zo kom je op het **spoor** van bijbelse normen, van principes die om onze vormgeving vragen, en van voorbeelden die **ons** verder helpen.

Sinai

Die **gezamenlijke** omgang met de HERE krijg je goed in beeld als je nagaat hoe God bij de **Sinai** een **verbond** met zijn volk sluit. Hij geeft zichzelf aan hen in zijn **woorden** en werken. Die vat Hij samen in zijn Naam. Zo verschijnt Hij aan Mozes en zo beginnen de Tien geboden. In reactie **daarop** moet het

volk 'naderen' en met God omgaan. Die omgang typeert het boek Exodus op meerdere **manieren**: Gods naam 'aanroepen', Gods daden 'gedenken', feestvieren voor de HERE (**Gods** naam). Tegen de achtergrond van zijn woorden en werken verdient de HERE de lofprijzing van het volk.

Zo prijst Israël de **HERE** in een feestelijke samenkomst na de doortocht door de **schelfzee**. En het 'naderd' tot de berg Sinai om de **HERE** te ontmoeten. Daarna zegt de **HERE** dat het zo moet blijven (Ex. 20 : 24). Hij zal telkens zijn naam doen **gedenken** op bepaalde plaatsen. Daartoe moet het volk **samenkomen**. Zo komt het tot omgang met God die voor hen tot zegen zal zijn.

Zo blijkt de grondstructuur **van** die omgang. God komt verlossend naar zijn volk toe. Hij wil omgang. In die omgang **staan** Gods woorden en werken (Gods naam) centraal. Zo brengt die **omgang** :

- a. eer voor God in het licht van zijn **woorden** en werken;
- b. zegen **voor** ons vanuit zijn **woorden** en werken.

Heiligdom

Brandpunt **voor** die omgang is het heiligdom: de tabernakel en de **tempel**. Daar **doet** God zijn naam '**wonen**' (Deut. 12 : 5, 1 Kon. 8 : 17-43). Daar moet het volk dus Gods naam **aanroepen** (1 Kon. 8 : 33). Dus leren Gods **instructies** **voor** de gang van zaken rond het heiligdom **ons** veel als **we** willen weten **wat** passend is in onze gezamenlijk **omgang** met God. Mozes **krijgt** uitvoerige richtlijnen, zelfs aan de hand van een 'model'. Naar dat origineel moet het heiligdom worden ingericht (Ex. 25 : 9). Later instrueert de HERE zelf David rond de gang **van** zaken bij de te h u w e n tempel (1 **Kon.** 28 : 19). **Ook** voor de nieuwe tempel van na de **ballingschap**, die in één perspectief ligt met de geestelijke tempel van het

Nieuwe Verbond, geeft de **HERE** voorschriften (Ezech. 43 : 10, 11). Deze instructies voeden het volk op. **Vaak** blijken ze het verschil duidelijk te maken tussen de manier waarop je met God omgaat en de **afgodencultus**. Tegelijk zit er **meer** achter. Want dat 'model' dat **Mozes** zag, **komt** in het Nieuwe Testament **op** een verrassende **manier** **terug**. Gods aardse heiligdom blijkt een afschaduw van zijn hemelse woning. De aardse **omgang** met God heeft de hemel zelf als **voorbeeld** (Hand. 7 : 44, Heb. 8 : 2, 9 : 24, Openb. 11 : 19). Gods zorgvuldige **instructies** hebben dus niet alleen een opvoedende kant. Ze laten **ook** iets zien van wat echt bij de **HERE** past. Daarom vul je je christelijke vrijheid verantwoord in, **als** je er nog steeds iets van wilt leren.

Naar het Nieuwe Verbond

Hoe kun je nu in het Nieuwe verbond werken met **Gods** richtlijnen uit het Oude Verbond? Zijn die in Christus niet achterhaald? De één doet er niets **mee** in zijn **bezinning** op liturgie, terwijl de ander Oudtestamentische gegevens daarin zo maar importeert. Het rapport besteedt de nodige aandacht aan dit punt.

Ook in het Nieuwe Verbond zoekt God omgang met zijn gemeente. En dat nog steeds vanuit zijn **woorden** en werken, die in **Christus** en zijn Geest een hoogtepunt bereiken. Nog steeds vat God dat samen in zijn naam (Joh. 17 : B). En nog steeds moeten christenen **Gods** naam '**aanroepen**' (Hand. 1 : 21, 1 **Kor.** 1 : 2). Ook het gezamenlijke van die omgang met God en de noodzaak om daartoe samen te komen, zijn onverminderd (Heb. 10 : 25).

In het Nieuwe Verbond herken je ook nog steeds dezelfde twee doeleinden van die gezamenlijke omgang met God: eer voor Hem (Ef. 1), en zegen voor de gemeente (1 Kor. 11 : 17; 14 : 12).

Ander karakter

Toch is er een ingrijpend verschil met het Oude Verbond. Toen verliep de omgang met God via een aparte heilige plaats op aarde. Nu richten wij ons rechtstreeks op de hemel zelf (Joh. 4 : 23). Daar is Gods eigenlijke tempel, met Christus die als Hogepriester voor Gods troon dient. Tempeldienst, offers, feesten en heilige tijden vallen weg (Col. 2 : 16-19). 'Tempel-taal' in het Nieuwe Testament slaat niet speciaal op samenkomsten, maar op heel je leven.

Samenkomsten krijgen daarvan een ander karakter. Ze zijn niet meer extra heilig. Je bent er niet dichterbij God dan normaal. Het is bijvoorbeeld onjuist om het kerkgebouw te typeren als 'Gods huis'. De gemeente zelf vormt Gods huis. Het is ook onjuist om tijdens de kerkdienst een gewijde sfeer op te roepen, zoals in sommige hoogliturgische tendensen uit heden en verleden. In onze kerkdiensten mag eerbied voor God samengaan met ongedwongen menselijke omgang met elkaar. Wij ontmoeten elkaar niet op een heiliger erf dan elders. Ook zijn er geen menselijke bemiddelaars, zoals de priesters, meer nodig. Alle gelovigen ontvangen de Geest en zijn gaven. Daarom is er meer ruimte voor individuele bijdragen van christenen. In de samenkomst word je niet alleen opgebouwd via een voorganger, maar je bouwt ook elkaar op (Heb. 10 : 25, 1 Tess. 5 : 12-21, Col. 3 : 16). Verschillende gaven van gemeenteleden functioneren er (1 Kor. 12-14). Meerderen treden op in profetie en gebeden (1 Kor. 11 : 4, 5, 1 Tim. 2 : 8v). Deze gegevens moet je niet uitspelen tegen de speciale rol van 'leraars' en 'voorgangers'. Maar naast hen mogen ook andere gemeenteleden handelen.

Gevarieerd

Verder verliezen de voorschriften uit het Oude Testament hun dwingende, opvoedende karakter (Gal.

4 : 1-5). Vrij in Christus moeten wij ons in eigen verantwoordelijkheid telkens afvragen op welke manier wij ze kunnen gebruiken (art. 25 N.G.B.). Hoe zien ze eruit in het licht van Christus' werk?

Soms vallen zulke voorschriften dan weg. Hun functie is dan: Christus' werk scherp laten afsteken, zoals bij de offers. Soms gelden ze juist verdiept. In Christus blijkt hun volle diepgang, zoals bij de opdracht om Gods naam te loven.

Vaak verliezen ze hun vorm, door de tempeldienst gestempeld, maar drukken ze wel iets uit wat typerend blijft voor de omgang met God. Dan vragen ze om onze zelfstandige vormgeving.

Denk aan de variatie die er bestaat in de soorten offers. Je hebt zondoffers, dankoffers, reukoffers, lofoffers en vrede-offers. In verouderde vorm zie je zo welke elementen in onze omgang met God passen. Omgang met God is gevarieerd en kent momenten van schulderkenning, verzoening, toewijding, gebed, dankzegging, lofprijzing en gezamenlijke viering. Die gevarieerdheid blijft, en vraagt erom dat wij die in eigen verantwoordelijkheid vormgeven.

Stijl

Gods voorschriften rond het heiligdom bevatten nog een blijvende les. Samen met God omgaan vraagt om een zorgvuldige stijl. Heb.

12 : 28v zegt: de HERE spreekt nog tot ons, nu rechtstreeks vanuit de hemel; vereer Hem daarom zo als Hem behaagt, met eerbied en ontzag. Dat geldt voor heel ons leven, dus ook voor onze samenkomsten. Ook Paulus dringt aan op zo'n passende stijl, en denkt dan mee aan de gang van zaken tijdens gemeente-samenkomsten (1 Kor. 14, 1 Tim. 3 : 15).

Die stijl merk je in de nauwkeurigheid bij het heiligdom, en in het gebruikmaken van capaciteiten, kwaliteitsmateriaal en muzikale mogelijkheden uit Gods schepping. God heeft recht op het beste wat wij

kunnen opbrengen. Laten we het in het licht van wat we van de HERE weten, voor Hem zo goed mogelijk doen!

Eensgezind

Die stijl kun je ook nog nader invullen. Al is er geen centraal heiligdom op aarde meer en geldt de christelijke vrijheid, toch vraagt samen omgaan met God om eensgezindheid. Harmonie groeit als wij ons in christelijke vrijheid allemaal oriënteren op dezelfde Christus in Gods hemelse heiligdom. Zo wordt liefde voor elkaar dé weg om samen te leven met God (Gal. 5 : 13, 1 Kor. 13).

Binnen een gemeente moet er daarom 'vrede' zijn in het gebruik van de gaven tijdens de samenkomst (1 Kor. 14). En ook tussen verschillende gemeenten past op hoofdlijnen overeenstemming (1 Kor. 11 : 16; 14 : 34-36). Van dat beginsel is het samen zoeken naar wat voor God zo goed mogelijk is en dan vaststellen van een 'orde van dienst' een verantwoorde invulling. Anderzijds sluit deze eensgezindheid in het Nieuwe testament binnen een gemeente en ook tussen gemeenten nooit variatie en veelkleurigheid uit. Daarom past een gezond evenwicht tussen vastheid en variatie.

Grabbelfton

In het Nieuwe Testament bestaan de gemeenten nog maar één generatie. Inmiddels is de kerkgeschiedenis bijna 20 eeuwen verder. Eensgezindheid in de gezamenlijke omgang met God betekent nu ook dat je de band vasthoudt met de kerk uit andere tijden. Daarom is een gesprek over liturgie niet beslist met de vraag of iets al dan niet in de Bijbel staat. We hebben ook een verantwoordingsplicht tegenover de liturgische traditie, zowel als we elementen uit die traditie nalaten als wanneer wij nieuwe zaken toevoegen. Natuurlijk gaat de Schrift voor. En inhoudelijke argumenten

beslissen. Ook moeten wij vandaag met **God** omgaan, en niet traditionalistisch buiten onze tijd gaan staan. Maar als je zo samen zoekt naar wat hier en nu het beste is, zul je je zoveel mogelijk aansluiten bij de kerk van alle tijden en alle plaatsen. Dat leidt tot gezonde verhouding tussen vastheid en variatie. Nu is de kerk van alle tijden en plaatsen oeverloos groot. Er is heel wat om je bij aan te sluiten. Waar

moet je beginnen? Zou hier het principe van de 'naaste' niet helpen? Zo moeten wij goed doen aan 'alle' mensen, maar dat begint bij de mensen 'naast' je. Zo begint je liturgische verantwoordelijkheid te- genover de kerk van alle tijden en plaatsen bij je eigen gemeente, het eigen kerkverband en de eigen gereformeerde traditie sinds de 16e eeuw. Dat sluit geen waardevolle elementen uit andere kringen of tra-

dities uit. Het beschermt wel tegen willekeur, die ieder naar eigen voorkeur doet graaien in de grabbelton van liturgische gewoonten uit verleden en heden.

In het volgende artikel noem ik enkele elementen binnen de gezamenlijke omgang met God, die uit de Bijbel naar voren komen.

Drs. P. Groenenberg (red.) **Gelovig leven**

– onderwerpen voor vereniging, bijbelkring of persoonlijk gebruik –

Dit boek, onder redactie van drs. P. Groenenberg, bevat een aantal onderwerpen op het gebied van christelijk leven. Zo komen bijvoorbeeld de vervagende normen, samenwonen, gezinsvorming, zelfdoding en wat te doen met de zondag uitgebreid aan de orde. Na elk hoofdstuk zijn een aantal vragen opgenomen.

204 pagina's, gebonden, £ 28,00

M. Assink

Diaconaat met perspectief

Hét handboek voor de diaken nu nog uitgebreider dan voorheen. Deze bijgewerkte editie waarin hoofdstuk 1, Het **diaconale ambt in bijbels** perspectief, uitgebreider ingaat op de onderlinge verhouding van de ambten en de relatie van het ambt in de gemeente. Daarbij is hoofdstuk 12, Hoe mensen met elkaar omgaan, naast aanpassingen, uitgebreid met een gedeelte over het omgaan met conflicten.

228 pagina's, gebonden, £ 34,00

M. Assink

Supplement bij de 1e druk van

Diaconaat met perspectief

De aanpassingen en uitbreidingen bij de 2e druk van 'Diaconaat met perspectief' zijn in dit supplement opgenomen. De bezitters van de eerste druk zijn met dit supplement dan ook weer helemaal up-to-date voor wat betreft de inhoud van hun boek. Voor het gemak is dezelfde hoofdstukaanduiding aangehouden.

48 pagina's, geniet, £ 8,50

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25 - 4460 AA Goes - Telefoon 0113-215591

DE BATAAFSE REVOLUTIE

(1795-1995)

A.J. Verbrugh

Samenleving

Hierboven staat de titel van een boekje van 52 blz. van de hand van de hoogleraar nieuwe geschiedenis aan de VU, dr. A.Th. van Deursen. Deze uitgave werd in **De Reformatie** van 11 nov. jl. besproken door drs. H. Veldman, die al aankondigde dat Van Deursen vooral de trends benadrukt die vanaf 1795 het klimaat in ons land bepalen. Het aardige van het boekje is inderdaad dat het uitnodigt tot een discussie over de invloed van de revolutie van 1795 op onze samenleving. In het volgende wordt een bijdrage tot zo'n discussie gegeven.

Democratie en Verlichting

Van Deursen schrijft dat via 1795 de Nederlandse democratie een kind is geworden van de Verlichting (blz. 41). Hij wil wel democraat zijn (omdat dit stelsel beter is dan andere stelsels zoals aristocratie). Toch wil hij afstand nemen van het Verlichtingsdenken. Maar de parlementaire democratie heeft haar waarde voor de moderne industriële samenleving bewezen (47).

Dus ja tegen het stelsel en nee tegen de ideologie achter het stelsel. Kan dat? De auteur licht het niet toe.

Het nee tegen de ideologie van de Verlichting is logisch. De Verlichting achtte alleen datgene terzake wat met voldoende herhaling wordt ervaren, of door de Rede hiervan wordt afgeleid. De christelijke belijdenis wordt afgewezen daar ze niet redelijk wordt geacht. Tenslot-

te wordt gezegd dat er niets is waar- door we kunnen weten dat er een God is.

Maar kan men dan ja zeggen tegen het democratisch stelsel dat op zo'n gedachte is gebouwd? Een ja is hier misplaatst. Maar ook een nee past niet. Want, zoals Van Deursen laat zien, het stelsel van vóór 1795, van de Republiek van de Zeven Provinciën, kon zo niet blijven. Ook als in 1795 de Franse legers ons land niet waren binnengedrongen, zou het einde van de Republiek onder haar besluiteloze stadhouder Willem V, toch snel gekomen zijn. De staat was door en door verzwakt. Er bestond een religieus conservatisme dat uit wereldmijding volgde. Hierbij worden veel toestanden, ook als ze vermijdbare oorzaken met verkeerde gevolgen betreffen, gezien als Gods wil waarin je moet berusten. Ook werd de burgerlijke achterstelling van niet-leden van de Gereformeerde Kerk gehandhaafd. Niet werd ingezien dat politieke en sociaal-politieke besluitvorming die zijn afgestemd op uitkomsten van georganiseerd publiek overleg met volksvertegenwoordigers, vaak beter aan Gods geboden voor het burgerlijk leven beantwoorden, dan beslissingen vanuit geheim overleg. Open overleg moet zich vaak beroepen op scheppingsstructuren en hiermee is het beter gesteld, dan met daden vanuit de boosheid van het hart van mensen die geen verantwoording afleggen.

Nu is dit achteraf gemakkelijker praten dan in 1795. Aan de verlichte patriotten komt de eer toe dat zij in deze tekortkomingen wilden voorzien. In beginsel gebeurde dit door erkenning van een aantal mensenrechten en invoering van een

Bij kennisneming van allerlei sprekende details, bemerkt de lezer dat in *De Bataafse Revolutie* een bekwaam historicus aan het woord is. Maar de feitelijke toedracht in de Bataafse tijd blijft nogal achter de schermen. De auteur legt daarentegen veel nadruk op de dieper liggende betekenis van de Verlichtingsdenkenbeelden die de patriotten van destijds door hun vernieuwingen wilden toepassen. Meermalen schrijft hij dat de Nederlandse democratie van thans resultaat is van de omwenteling die in 1795 is ingezet.

Er is vandaag heel wat te doen over onze samenleving met haar paarse kabinet. Daarom kan zo'n oordeel tot discussie aanzetten. Dit geldt trouwens ook voor andere oordelen die de auteur hier neerschreef, en die het boekje zeer geschikt maken als aanknopingspunt voor een aantal principiële politieke zaken van vandaag.

parlementair stelsel met bijbehorende vrijheden.

Hierbij past geen afwijzing. Maar de godloosheid die eveneens behoorde tot het stelsel dat de patriotten brachten, **was** een verleiding **voor** ieder die de **goede** vernieuwingen uit het stelsel wilde toejuichen. Deze **godloosheid zou** niet alleen de **voedingsbodem** worden van communisme en fascisme, maar later ook oorzaak zijn van de sociaal-culturele revolutie rond 1968 en van de Nederlandse permissiviteit en verloedering daarna. Daarom schiet het **totaal** van het stelsel tekort.

Schimmelpenninck en Bolkestein

Veel wegbereiders van de Franse Revolutie waren atheïsten (**Holbach**, Diderot). Maar Van **Deursen** **schrijft**, dat dit niet geldt voor hun **Nederlandse** bondgenoten, de patriotten. Zij combineerden hun **Verlichtingsdenken** met **kerkgang** en waardering van de godsdienst. Want zonder godsdienst **zou** er geen vrees **zijn voor een wrekende** God, die in de samenleving de **zeden** zuiver houdt. R.J. **Schimmelpenninck** zei dat als het geloof in het Opperwezen verloren gaat, geen wetten sterk genoeg **zouden** zijn om de driften van de mensen te beteugelen (38). De **indruk** is dat **ook** VVD-leider F. Bolkestein, die **aan** de positieve betekenis van het **Christendom** voor de **samenleving** herinnerde, op deze golfengete van Schimmelpenninck zit.

Moet zulk publiek eerbetoon aan de christelijke godsdienst positief of negatief worden beoordeeld? Naar aanleiding van **Bolkesteins** opmerkingen was er enige discussie over instemming of afwijzing. **Van** Deunen citeert geen politici van 1995, **maar** merkt op &t het Opperwezen, wiens weldadige invloed & patriotten waarderen, niet de Vader van Jezus Christus is. De patriotten leerden dat de mens het goede wil, en de Catechismus die het tegengestelde leert, **werd** rond-

uit **staatsgevaarlijk** geacht (29).

Openbare scholen die opvoeden tot deugd en zedelijkheid, zonder leerstellige godsdienst, achtten velen het sterkste hulpmiddel om tot een goede samenleving te komen. Terecht schrijft de auteur, dat de **keurige, beschaafde** heren van het type Schirmelpenninck, de eerste stappen zetten die **hebben** geleid naar de **moderne** godloosheid en een maatschappij van lust en geweld (48).

Dit **kant** omdat hun **Verlichtingsdenken** **over** God als Strenge Bewaker van maatschappelijke deugden vrij in de kerken kon doordringen. Zo werd aan God gedacht als een soort van **concentratiekampcommandant** die er scherp op let dat **zijn** regels stipt worden nageleefd. Want anders... Geen wonder dat agnostici die vertelden dat God **weg** is en niets van zich laat merken, toen **als** boodschappers van goede tijding werden begroet. Hun **godloosheid** werd snel overgenomen.

Maar als wordt bevestigd dat God barmhartig is, zich na oprechte smeking de sterke Redder toont, uit de slavernij in Egypte leidt, door Christus de schuld bij de Vader verzoent, de God is van de enige troost, de God van de bijbelse belijdenis, worden de agnostici in de kortste **keren** weggestuurd. De mensen laten zich hun grootste hoop en liefde niet ontnemen. Toch kan ons oordeel over Bolkestein en Schimmelpenninck niet altijd negatief **zijn** (van **laatstgenoemde** deelt Van Deursen **mee** dat hij Gods naam in de grondwet wilde vermelden). Want we leven in een gemengde samenleving **w** daarom moet worden samengewerkt met mensen die het **Verlichtingsdenken** volgen. Als nu vanuit hun leiding wordt gezegd dat het Christendom nuttig is voor de maatschappij, biedt dit mogelijkheid **voor** een **regeerakkoord**. Als we maar **ongenuanceerd** nee blijven zeggen wanneer **hun** gedachten in de kerk zouden doordringen, en in de **voorstelingswereld** van de gelovigen.

De hoofdschuldigen

Tenslotte knopen we aan bij de mededeling van de auteur, dat de **Bataafse** Revolutie wel anti-Dordts en anti-gereformeerd **was**, maar niet **antichristelijk** (46).

Hier missen we een toelichting. Want als de **patriotten** God **wilden** eren als bewaker van deugden, maar niet als Vader van Jezus Christus, wijst dit zowel op anti-gereformeerde als op antichristelijke invloeden. Trouwens, ook Christenen moeten vaak met **antichristelijke** invloeden innerlijk strijden. Maar het is anders als Van **Deursen** wil wijzen op **antichristelijke personen**. Deze zijn Antichristenen, voorlopers en consorten van de **toekomstige** Antichrist. Hun **beslissend** doel is tegen God te strijden en tegen alles wat **voorwerp** van verering heet (2 Tess. 2 : 4). Hun eerste oogmerk is de band tussen Christus en de **mensen** af te breken en de **kerk** die Christus verkondigt. Wie **deze** personen precies zijn, is niet met zekerheid vast te stellen. Ze bestaan echter wel (1 Joh. 2 : 1E). Maar het is inderdaad heel verkeerd alle **anti-gereformeerde** volgelingen van de Verlichting tot zulke **personen** te rekenen. Velen zullen misschien zijn verblind door de **goede kanten** van wat de **Verlichting** bracht, **anderen** denken weinig **na** over geestelijke **zaken**, of kennen van de leer **van** Christus alleen een karikatuur enz. Elders verklaart de auteur dat de Bataafse Revolutie oorzaak werd van de latere schoolstrijd en de moeder is van het systeem **van** verzuiling (45). Welke zuilen bedoelt de auteur hier? De schoolstrijd is zeker gevolg **van** de **opvoedingsdenkbeelden** uit de Bataafse Revolutie. Maar tot de erkenning van zuilen in ons land heeft **vooral** dr. A. Kuyper bijgedragen. In zijn **deputatenrede** Wij Calvinisten (1909) wees hij op een antithese, niet alleen **tussen** soorten van invloeden, **maar** (**met een beroep op** Mat. 10 : 36) ook op **een** antithese tussen **perso-**

nen. Zo bracht hij een scheiding aan ook in de burgerlijke samenleving: de Christenen hier en de anderen daar. Hierdoor werd de geestelijk-politieke strijd in de samenleving verstand tot het bestaan van enige vrijwel onbeweeglijke zuilen in het openbare bos van de Verlichting. De Christenen kwamen daarna in een nationale afzondering, die een andere dan bijna godloze regering over de publieke samenleving onmogelijk maakte (de 'neutrale' staat, de 'neutraliteit' in het openbare onderwijs, van de Europese integratie, de buitenlandse politiek).

We begeren de verzuiling niet. Er is slechts één versterkte zuil van mensen, namelijk die van de **h**-tichristenen. **W**ant zij zijn **o**nkekerlijk (Hebr. 6 : 6: Mat. 12 : 3). Bovendien zegt de profetie dat zij die het stempel van het beest van Opb. 13 : 16 niet willen dragen, uit het maatschappelijk leven worden gestoten. Hier geldt dus met recht: de Antichristenen hier en de anderen daar.

Daarom gaat onze strijd wel tegen de godloze beginselen van de Verlichting, maar niet tegen de mensen van de Verlichting. Deze mensen moeten zich juist bekeren. Maar we moeten hen wel waarschuwen voor de Antichristenen die de motor zijn achter het godloze karakter van het Verlichtingsdenken. Politiek gesproken zijn zij de hoofdschuldigen van de godloosheid in de samenleving die haar ondermijnt.

Binnenkort leverbaar

Ds. M.J.C. Blok

Gaat de dominee voorbij?

– een boekje voor dominees en andere kerkgangers –

Een zeer actueel boek dat de gehele gemeente aangaat. Het raakt namelijk niet alleen een dominee en zijn gezin als hij overspannen wordt of als er bijvoorbeeld sprake is van disfunctioneren.

136 pag., ingenaaid, € 16,50

Prof. J. Kamphuis

Een eeuwig hallel

– de lof van God in het eeuwige leven –

In het derde boek 'Een eeuwig hallel' wordt de lijn gevolgd, die de Bijbel trekt naar de eeuwigheid en het hallel dat daar zal klinken. Met dit boek over het hallel is de trilogie over de lofzang voltooid.

200 pag., gebonden, € 28,-

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25, 4460 AA Goes,
Telefoon 0113-215591

IS HET NIEUWE JERUZALEM EEN KUBUS?

B. Luiten

Schriftstudie

Van het nieuwe Jeruzalem wordt in Openbaring 21 gezegd, dat haar lengte en haar breedte en haar hoogte gelijk zijn (vs. 16). Menigeen heeft op grond van deze gegevens geconcludeerd, dat de stad de vorm van een kubus heeft. Is dat terecht? Wat moeten wij ons daar dan bij voorstellen? En is het *niet* bezwaarlijk, dat deze gedachte nergens in de Schrift wordt ondersteund?¹

De lengte en de breedte en de hoogte zijn 12.000 stadiën, dat is ongeveer 2.400 km. De getallen zijn uiteraard symbolisch, zij geven, aan dat de nieuwe stad het hele aardoppervlak beslaat. Maar wat is de zin van die enorme hoogte? Met deze vragen wil ik nag even verder ingaan op het onderwerp van vorige keer: de voorstelling die we ons op grond van de Schrift maken van het nieuwe Jeruzalem.

Jeruzalem omhoog (Gal. 4 : 26)

In onze tijd zorgt de naam Jeruzalem voor heel wat spraakverwar- ring. Velen wijzen de kant van Palestina op, zo vaak zij de naam van deze stad in de Bijbel tegenkomen. Wat dat betreft is Galaten 4 : 25, 26 een sleuteltekst. Omdat daar ronduit staat, dat er twee Jeruzalems zijn. Er is een Jeruzalem in Palestina. Die stad heeft de Heiland niet erkend en daarom is het in slavernij gegaan. De bevrijding door genade en geloof loopt het mis (zolang het ongelovig blijft), men probeert zichzelf te bevrijden door werken der wet. Men preten-

deert daar wel nageslacht van Abraham te zijn, maar beslissend is niet of men zijn vlees en bloed heeft, maar of men zijn geloof deelt (Gal. 3 : 7).

In tegenstelling tot dat zegt Paulus: 'maar het hemelse Jeruzalem is vrij, en dat is onze moeder'. De bedoeling is duidelijk: hier wonen mensen die in hun hart zich vrij weten. Vrij van oordeel, van angst, van onzekerheid. Die vrijheid is altijd al bestreden geweest, onder het mom van 'zo gemakkelijk gaat dat niet, een mens moet daar meer voor doen'. Toch is het evangelie zo, dat God dit geeft uit vrije gunst. Terwille van het offer van zijn Zoon op Golgotha. Dit fundament van & stad heeft Abraham al gezien, en zo heeft hij de stad zelf uit de verte begroet (Hebr. 11 : 10, 13). Abraham werd uit geloof gerechtvaardigd. Zo, en zo alleen, gaan nu de volken de poorten van het hemelse Jeruzalem binnen.

We zien dus opnieuw dat dit Jeruzalem van God niet ver weg is: hier en nu wordt het binnengegaan. Maar opvallend is in dit geval de aanduiding van deze stad. Het

woord 'hemels' staat er eigenlijk niet, al is het wel een goede weergave. In & Statenvertaling staat het letterlijker: 'Jeruzalem dat boven is'. Zakelijk lijkt dat hetzelfde, al kan het misverstand geven. Want 'boven' is ver weg, terwijl 'hemels' de afkomst aangeeft van een stad die dichtbij is. Maar als je nu precies wilt zeggen wat er staat, dan moet je vertalen met: 'het Jeruzalem omhoog'.² Dat lijkt cryptisch, maar het helpt ons verder in het verstaan van de beeldspraak. Want het spiegelbeeld is er ook.

Jeruzalem omlaag (Opb. 21 : 2, 10)

Johannes zag de heilige stad, nederdalende uit de hemel. Hij zag haar getooid als een bruid, in het licht van de voleinding. Toch staat er voor 'nederdalende' een w&-woordsvorm, die aangeeft & dit proces voortdurend bezig is. Het neerdalen is niet een kwestie van een ogenblik, maar het is blijvend kenmerkend voor deze stad. Terecht is er daarom op gewezen, dat dit 'nederdalen' nu al bezig is.³ Want toekomst en heden lopen in dit visioen door elkaar. Dat blijkt bijv. wanneer nu de mensen worden genodigd om te komen van het water des levens, uit de rivier die dwars door de stad loopt. Opnieuw zien we zo, dat de voltooiing wel toekomst is, maar de stad zelf niet en het binnengaan ook niet. Toch kan dit niet alle moeite oplossen. Want het probleem blijft, dat het neerdalen alsmaar doorgaat. Wat is dat voor een neerdalen? Als in een lift? Maar iedere lift, hoe langzaam die ook gaat, komt wel een keer op de grond. Terwijl in-

middels niet gezegd kan worden, dat het nieuwe Jeruzalem in deze tijd ergens tussen hemel en aarde zweeft.

Omhoog en omlaag

Mijns inziens heeft A.G. Versteeg hier de juiste exegese gegeven. 'Te lang hebben wij ons blind gestaard op het neerdalen als een lift, wellicht onder invloed van de gedachte dat het neerdalen in een ogenblik zou gebeuren. Het Griekse woord voor 'neerdalen' kan namelijk ook heel eenvoudig betekenen, dat i e mand afdaalt van een trap of van een berg.⁵ Die betekenis past hier uitstekend.

Werd tegen de Hebreëen niet gezegd, dat zij genaderd zijn tot de berg Sion, tot de stad van de levende God? Uiteraard ligt die stad niet alleen op het topje van de berg, maar zij loopt ook langs de hellingen naar beneden. Zo zeggen wij dat ook. De voltooide stad met haar enorme afmetingen beslaat de berg volkomen. Paulus, die onderaan staat, ziet de straten omhoog lopen. Hij spreekt van Jeruzalem omhoog. Johannes kijkt vanaf een hoge berg, hij kijkt naar beneden en beschrijft hoe hij Jeruzalem langs de helling van een andere berg uit de hemel ziet neerdalen. Maar ze hebben het ongetwijfeld over dezelfde stad.

Op die manier kun je de stad ook leefbaar voorstellen met dezelfde breedte en lengte en hoogte. Daar is geen kubus mee bedoeld, maar het ziet meer op een pyramide-model. Dat hoeft niet zo strak te zijn als een pyramide, Versteeg laat tekeningen zien van bijv. een terrasvormige opbouw. Heel aannemelijk. Maar hoe dan ook, het opgeroepen beeld dat van een stad op een berg, tegen de berg opgebouwd. En is juist dat niet het beeld dat door heel de Bijbel heen ondersteund wordt?⁶

De vervulling van Jesaja 2

Dit is precies wat God voorspeld

heeft (Jes. 2/Micha 4): het zal zijn in het tijdvak van de laatste dagen, dat de berg van het huis des Heren vast zal staan en verheven zal zijn boven alle bergen. De volken ~~A~~ len het zien en naar deze berg optrekken. Zij zullen begeren de God van Jakob te leren kennen, om te wandelen in zijn wegen. Dat zal het begin zijn van wereldwijde vrede. Zwaarden zullen worden ~~m~~ gesmeed tot snoeimessen.

De berg is hoog, hij reikt tot in de hemel. Tot de Hebreëen werd gezegd: u bent genaderd tot de stad van God, en ~~m~~ tot een vergadering van engelen en mensen, een gemeenschap in de hemel en op aarde. Johannes mag in ~~een~~ oogopslag zien (en wij met hem) hoe ~~waar~~ dit is. De poorten staan op aarde, ~~m~~ deraan de berg. Binnengaan doe je hier ~~en~~ nu. Maar als je een keer binnen bent, mag je als levende steen eeuwig blijven. Zelfs bij overlijden verlaat je de stad niet, de gemeenschap blijft.

De berg is breed, zij beslaat de aarde. Overal kunnen mensen hem zien en toetreden. Dat is in volle gang. En het is het begin van wereldwijde vrede. Bewoners van de stad van God reiken elkaar de hand, over alle landsgrenzen heen. ~~7~~ gaat het in 'de laatste dagen'. Dit tijdvak is begonnen met de hemelvaart van Christus en de uitstorting van de Heilige Geest, blijkens de aanwijzing van Petrus op de Pinksterdag (Hand. 2 : 17). Daarom is het onjuist te wachten op een stad als een kubus, die vanwege haar merkwaardige vorm pas ná de laatste dagen kan verschijnen.⁷

Een brede stroom verheugt Gods woning

Het mag duidelijk zijn, dat de concrete voorstelling van dit beeld niet weinig bijdraagt aan het besef van kerkelijk leven. In één keer wordt afgerekend met het taai misverstand, dat 'bij de hemelpoort niet gevraagd zal worden bij welke kerk je hebt gehoord'. De poorten van het hemels Jeruzalem staan na-

melijk op aarde. Wie door deze poorten niet binnen wil gaan, komt geen andere toegang meer tegen. Daarmee is niet uitgesloten, dat God in zijn genade niet wonderlijk handelen kan, bij het sterven van een afgedwaald land. maar dat mag geen aftrekpost zijn op de duidelijkheid en de ernst van dit beeld.

Aan dit Jeruzalem heeft God Zich verbonden, met alle barmhartigheid en ontferming die in Hem is. Het is de bruid van Christus. De overweldigende presentatie van deze stad van levende stenen – nu nog in aanbouw – moet wel ieder de mond snoeren die 'wel in God gelooft maar het niet nodig vindt naar de kerk te gaan'. En ook van diegene, die bij het kiezen van een religieuze gemeenschap zich vooral laat leiden dom ~~8~~ en gevoel.

Want hier en nu worden ook de sleutels bediend van deze poorten. Ze zwaaien open door de verkondiging van het evangelie en de toepassing van de tucht, terwijl hetzelfde Woord van God ook sluiten kan (zd. 31 H.C.). In de hemel en op aarde is dat Woord en de uitwerking ervan identiek (Mt. 18 : 18). Een andere sleutel is er niet.

De levensader van deze geestelijke stad is de rivier van levendmakend water. Vanouds het beeld van het werk van de Heilige Geest (Ezech. 47 : 1-12, Joh. 4 : 14 en 7 : 37-39). De rivier ontspringt uit de troon van God en stroomt dwars door de stad. Vandaar dat de Geest en de bruid samen roepen 'kom!'. Het is de roep van de Geest die door de bruid wordt vertolkt: 'Kom! Wie dorst heeft, kome, en wie wil, ~~ne~~ me het water des levens om niet' (Opb. 22 : 17). Uiteraard is ook dit beeldspraak, want het drinken waar het hier om gaat is het luisteren naar het Woord van God, net als het eten van het geboomte des levens (Jes. 55 : 1-3, Ezech. 47 : 1-12, Joh. 6 : 35). Maar het is wel een duidelijk beeld! Wie komt, eet en drinkt, luistert en gelooft, zal tot verzadiging toe ontvangen van het heil van God. De stroom is over-

vloedig (Ps. 36 : 8-10). Juist om in de soms barre omstandigheden van de laatste dagen zijn christenen te troosten, gebruikt God deze heldere beelden in de Opbaring aan Johannes (vgl. Ps. 46 : 5-8). Mede daarom mogen wij ze niet vervluchten en zeker niet wegschuiven naar een onbekend toekomstig moment. Trouwens, in de toekomst, na de jongste dag, is er voor de volken toch geen gelegenheid meer om tot 'genezing' te komen (Opb. 22 : 2)?

Ieder die gelooft, gaat nu binnen door eeuwige poorten, wordt gerekend bij Gods Jeruzalem (Psalm 87), ontvangt herstel van leven en komt onder de bescherming van het komend koninkrijk en zijn ontelbare engelen.

Dat laatste van de uitnodiging, 'om niet', herinnert ons aan de vrijheid van Jeruzalem waar Paulus over sprak. Hier wordt niet gezwoegd om leven te verdienen, als slaven, hier wordt gratis ontvangen, het leven tot in eeuwigheid. Hier, en van hieruit, maakt God alle dingen nieuw. De Geest is daar al mee bezig, in de harten van de gelovigen. Hij maakt ons tot levende stenen en vervolgens polijst Hij ons tot sierstenen (Jes. 54 : 11, 12). Eens droegen twaalf edelstenen de namen van Gods kinderen (Ex. 28 : 15-21), nu wordt het tijd dat wijzelf als twaalf soorten sierstenen Gods Naam dragen (Opb. 21 : 19-21; 22 : 3) en samen naar alle kanten zijn veelkleurige wijsheid en heerlijkheid weerkaatsen (Ef. 3 : 10). Aan die boodschap, die uitstraling en aan de vreugde die daardoor ontstaat, kun je altijd het echte Jeruzalem herkennen. Ook al is veel van haar heerlijkheid nu nog voor mensenogen verborgen, het kenmerkende van Gods Jeruzalem is onloochenbaar in deze tijd aanwezig en door de ogen van Johannes mogen wij nu al zien hoe God ieder woord aangaande deze stad verder vervullen zal.

Jeruzalem, dat ik bemin,
ik zal het goede voor u zoeken.

¹ De enige parallel die eventueel getrokken zou kunnen worden is die met de vorm van het Heilige der Heiligen. In die lijn exegetiseert H.R. van de Kamp, *Israël in Openbaring*, Kampen 1990 [diss.], 289. Maar de vorm van heel het heiligdom was geen kubus, en de aanblik van Jeruzalem was dat ook zeker niet.

² S. Greijdanus, *Galaten*, Kampen 1922 [serie: Korte Verklaring der Heilige Schrift], 107 e.v.

³ S. Greijdanus, *De Openbaring des Heeren aan Johannes*, Kampen 1938 [serie: Korte Verklaring der Heilige Schrift], 316 e.v.

⁴ A.G. Versteeg, *In geuren en kleuren*, Goes 1991, 188 e.v.

⁵ In deze zin in bijv. Mt. 24 : 17, Lk. 10 : 30 en Hand 8 : 38.

⁶ H.R. van de Kamp, a.w., 290, noot 74, verwierpt dit beeld. Maar het is jammer, dat hij dit heel kort afdoet en er eigenlijk geen argumentatie bij geeft. Wel heeft hij gelijk wanneer hij zegt, dat met & berg niet 'de grote

en hoge berg' bedoeld kan zijn uit Opb. 21 : 10, want dat is de uitkijkpost van Johannes. Op dit punt corrigeert Van de Kamp de uitleg van Greijdanus. Maar daarmee heeft hij nog niet aangetoond, dat het nieuwe Jeruzalem niet óók op een grote en hoge berg kan liggen.

⁷ Bovendien is het risico niet gering, dat de verwachting van een nieuw Jeruzalem in de vorm van een kubus chiliastischetendensen in de kaart speelt. Juist in die kringen wacht men nog op het begin van de vervulling van Jesaja 2 en Micha 4, en zien men niet dat zij al begonnen is. Nu is onder ons de opvatting van de kubus zeker niet gekoppeld aan chiliastische gedachten, zoals bijv. duidelijk blijkt bij Van de Kamp. Hij bestrijdt juist het *chiliasme*, terwijl hij vasthoudt aan de kubus. Toch blijft het een merkwaardige overeenkomst dat het nieuwe Jeruzalem in de vorm van een kubus er nu nog geheel *nier* is, maar *straks* pas verschijnen zal bij de wederkomst van Christus.

De Regenboog
Chr. Boek- & muziekhandel
Straatweg 158 / 3621 BW Breukelen
tel. 0346-265422

Dr. J.J.C. Dee

K. Schilder – oecumenicus

– K. Schilder over 'het kerkelijk vraagstuk' –

Deze publikatie is een vervolg op het in 1990 verschenen eerste deel van de biografie over Schilder, waarin de jaren 1890-1934 werden behandeld. Dit werk is echter anders van opzet en karakter, het is minder biografisch en meer thematisch. Het behandelt Schilders kerkleer in de jaren dertig en aan het begin van de jaren veertig. Het wil functioneren als een schakel tussen het eerste en een volgend deel van de biografie.

288 pagina's, gebonden, f 42,50

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25 - 4460 AA Goes - Telefoon 0113-215591

DAAR BLIJVEN ZE AF!

Schooldagtoespraak 1995

Een week heeft zeven dagen. Hebt u er wel eens bij stil gestaan, hoe bijzonder dat is? Waarom geen tien of vijf dagen?

In een wereld die God niet wil erkennen als koning, wordt overal een 7-daagse week in acht genomen, die geen andere oorsprong heeft dan Gods besluit bij de schepping om na 6 dagen van arbeid te rusten. De sabbat die Hij instelde, werd de spil van een week met 7 dagen. En zo belangrijk werd die rustdag dat in de Joodse week dit de enige dag werd met een naam. De 1e, de 2e, de 6e dag, de sabbat. De dag die de HERE op de Sinaï ook voor Zijn volk afzonderde, bepaalde het karakter van de week. Zonder rustdag geen 7-daagse week.

Een gave dag of een baaldag?

En zo is het gebleven. Ook toen de schaduwen weken voor de werkelijkheid van Christus. En de zondag de schamierfunctie van de sabbat overnam. Bij de Christenen werd dit de enige dag met een eigen christelijke naam: de dag van de HERE. De zondag geeft de week zijn kleur. Zonder die rustdag geen 7-daagse week.

Die goddelijke regel heeft een vaak godvergeten wereld vrijwel altijd in acht genomen. Tot vlak voor de 21e eeuw. Maar wie vandaag een krant opslaat, kan er zeker van zijn dat hij berichten leest over openstelling van winkels op zondag en over een flexibele werkweek bij Pirelli of Volkswagen. De wereld is

bezig Gods zachte juk af te werpen. Het welzijn van de mens, die van zijn Schepper mag rusten, wordt opgeofferd aan wat men welvaart noemt?

'Hoe wreed is de barmhartigheid van de goddelozen', kunnen we dan verzuchten. Om vervolgens met het G.M.V en de club van de heer Mijnders³ verontwaardigd te protesteren: 'De zondag, daar blijven ze af!'

Maar wacht nu eens even. Voordat we verder gaan met onze kritiek op minister Wijers en het paarse kabinet, moeten we onszelf toch zeker een paar vragen stellen, wil ons protest geloofwaardig zijn. Leeft de zondag bij ons? 'Natuurlijk', zegt u weer, 'daar blijven ze af!' Goed, maar zeggen uw kinderen dat ook? Wat betekent de zondag

Aan de Broederweg

eigenlijk voor u? En voor hen? Vinden zij het een gave dag, of vinden ze het soms een 'baaldag'? Laten we ons eens eerlijk afvragen, waarom men van die zondag af zou moeten blijven. Omdat we dan uit slapen? Omdat we bij het koffie drinken zo heerlijk kunnen praten over de preek die te lang of te kort, te zwaar of juist veel te licht was? Hoe diep zit onze verontwaardiging, als het over de zondag gaat? Ik denk dat de huidige problematiek ons weer moet bepalen bij wat een zondag nu eigenlijk is. Misschien kan het ons dan helpen, als we een stukje geschiedenis van die zondag erbij pakken. En ons afvragen, hoe de eerste Christenen de zondag vierden. In een wereld die minstens zo bedreigend was als de onze.

Sabbat wordt zondag

Eeuwenlang had het in de synagoge geklonken: 'Maar de 7e dag is de sabbat van de HERE, uw God, dan zult u geen werk doen'. En zeker na de ballingschap hadden de gelovigen zich aan dit gebod met overtuiging gehouden. De sabbat was heilig voor de HERE. Een dag van rust, een dag van feest, een dag van eredienst. 's Morgens en 's middags ging men naar de synagoge om uit Wet en Profeten te horen voorlezen, en de HERE in gebed en lofprijzing de eer te brengen die Hem toekwam. Ja, en dan slaan we het Nieuwe Testament op, en dan is daar ineens de zondag. De eerste dag van de week. Een dag waarop de gelovigen hun gaven moeten klaar leggen voor Jeruzalem. Waarop de gemeente van Troas samenkomt om brood te breken en naar een preek

van de apostel Paulus te luisteren. Dan is daar de zondag waarop een verbannen Johannes zijn Heiland in goddelijke majesteit **ontmoet op** het eiland **Patmos**. Die **zondag** die nergens voorgeschreven wordt, maar onmiddellijk overal in **praktijk** wordt gebracht. Waar komt die vandaan?

Het antwoord **zullen we** wel moeten lezen in de naam die Johannes gebruikt **voor die** vroeger zo heel gewone **dag**: 'de dag van de Here'. De dag van de opgestane Meester, Die hij immers hoorde zeggen: 'Ik ben dood geweest en zie, Ik ben **levend** tot in alle eeuwigheden'.⁵

De dag van de Here

'Een theorie naast andere theorieën', zegt u? **Geen** sprake van. Dat argument klinkt je steeds weer tegen, als je Christenen in die eerste tijd over de zondag **hoort** spreken. Ignatius, de oude dominee van Antiochië, schrijft in een van **zijn** brieven, dat Joden-Christenen hun nieuwe **hoop** laten blijken door niet meer de sabbat te **onderhouden**, **maar** volgens 'de dag van de Here' te leven. En, zegt hij erbij: 'dat is de dag **waarop ook ons** leven als de zon is opgegaan, door Hem en door **Zijn dood**'.⁶ in een geschrift uit **vet** later tijd, de zogenaamde brief van Barnabas, lezen we over deze dag: 'We brengen haar in vreugde door. Het is **namelijk** de dag waarop Jezus opstond uit de doden...'⁷ Een late ontwikkeling? Oh nee! **Wij hebben een** klein geschriftje, dat nog **veel** ouder is dan de Openbaring aan Johannes. Waarschijnlijk stamt het uit de tijd van Paulus' **zendingsreizen**. In dit boekje – een **soort** kerkorde – lezen we de opvallende woorden: 'Iedere dag van de Here **moet** u samenkomen, het brood **breken** en **dankzeggen**'.⁸ 'Dag van de Here', dat is het sleutelwoord. En dat is het eeuwenlang **voor** de gelovigen gebleven. Nu nog kunt u het in **Griekenland** horen: zondag? Oh u **bedoelt**: kuria-kè, dag van de kurios, de Heer. Of in **Frankrijk**: zondag? Nee, diman-

che, dag van onze dominus, onze Heer.

Eén vraag blijft natuurlijk over. Zaten niet met het vierde gebod, met die 7e dag? Laat ik het antwoord doorgeven dat de kerkvader Origenes de gelovigen in een preek voorhoudt: 'Wanneer u naar de **kerk** gaat, luistert naar de voorlezing van Gods Woord en naar de preek, en over de hemelse dingen nadenkt, dan bent u bezig **de christelijke sabbat** in acht te nemen'?

Zondag in de Oude kerk

'**Wanneer** u naar de **kerk** gaat', dat brengt ons bij een tweede punt **waar** we bij **stil** willen **staan**. **He** zag de **zondag** eruit in die eerste tijd? De gegevens in het Nieuwe Testament **zijn schaars**, maar ze bieden ons toch een soort sihouet. Een schets, **die we** later kunnen **in-kleuren**. Op **zondagavond** kwam **men** **bijeen** om brood **te** breken, **zegt** Handelingen 20. Die 'zondagavond', daar kom ik nog op terug. Nu **ki-jken** we even naar die woorden: 'om **brood** te breken'. Het avondmaal karakteriseert kennelijk de samenkomst. Het evangelie van het 'zo **zeker**'. De Heer is **écht** opgestaan', past dat **parool** niet prachtig bij de dag des Heren? Maar we horen meer. We horen over een lange preek van Paulus, **die sommigen** zelfs **te lang** duurde. De hoofdbestanddelen van de dienst **staan** ons dus helder voor **ogen**. En **mis-schien** kunnen we de gegevens uit het Nieuwe Testament samenvatten in het bekende **woord uit Handelingen 2,42**: '**Zij** bleven **volhar-den** bij het onderwijs van de apostelen en de gemeenschap, het breken van het **brood** en de gebeden'. Dat we daarmee op het goede spoor zitten, blijkt uit de gegevens die we **buiten de Bijbel** tegenkomen. Gegevens die mogelijk wat op gespannen voet **staan** met het beeld dat we onwillekeurig hebben, **wanneer we** aan de 7 **gemeenten** denken, aan wie Johannes **brieven** moest sturen. Je ziet dan al **gauw** kleine **kerkgebouwtjes voor**

je, waarop 's zondags eenvoudige Christenen bij elkaar komen. Diensten om 10 en om 5 uur. Ja, maar dan vergeten we wel de situatie waarin de **eerste Christenen** leefden. Hun godsdienst was een **verboden** religie. En als ze al niet vervolgd werden, dan **w e d** ze het leven wel **zuur** gemaakt. Kerkgebouwen bestonden dan ook helemaal niet. Die zouden pas eeuwen **later** komen. Nee, men kwam in het geheim bijeen in particuliere huizen. En het idee **van 10 uur** en 5 uur **moeten** we ook maar vergeten. Want **de zondag was geen sabbat**. Op sabbat was men vrij, maar de zondag **was** een gewone werkdag. Wilde men **op m'n** dag z'n **samenkomsten** beleggen, dan moest **men** het voor of na het werk doen. En **dat zien** we dan **ook** gebeuren. 's Morgens voor zonsopgang komen de gelovigen voorzichtig samen, en 's **avonds** na de arbeid. Onze **gegevens** ontleen we dan **ook** aan een heel apart soort **publicaties**. Aan een politierapport, en aan traktaten **waarin** Christenen hun **geloof** verdedigen tegen allerlei laster.

Indrukwekkend procesverbaal

In de tijd waarin Ignatius de marteldood sterft vraagt een Romeinse stadhouder **zijn** keizer om advies." Wat moet hij toch beginnen met het groeiende probleem van de Christenen? Het zijn geen gewone misdadigers. Bet zijn eerder mensen die een hopeloos bijgeloof aanhangen. Dat is wel duidelijk geworden uit de vele verhoren die hij, soms onder aanwending van **folteringen**, heeft afgenomen. Wat is er **namelijk** uit **gekomen**? Vrijwel niets. **Hun** hele schuld bestond hierin dat ze **&** gewoonte hadden om op een bepaalde dag voor zonsopkomst bij elkaar te komen, en dan in beurtzang **Christus** te vereren als **hun** God. Verder **bleken** ze geen misdadige afspraken te maken. **Integendeel**, ze verplichtten **zich** onder ede om niet te **stelen**, niet te **ro-**

ven en geen overspel te bedrijven. Dat was eigenlijk alles. Ja, oorspronkelijk hadden ze nog de gewoonte gehad 's avonds opnieuw bij elkaar te komen voor een doodgewone gezamenlijke maaltijd.

Maar daar waren ze keurig mee gestopt, toen de keizer een verbod op alle verenigingsarbeid had gesteld. Verenigingen waren nu eenmaal een broedplaats van politieke onrust.

De stadhouder die dit rapport schrijft, heeft stellig meer gehoord van de Christenen dan hij hier weergeeft. Maar heel veel details interesseerden hem niet. De kern was duidelijk. De vereniging van de Christenen mocht dan onder het algemeen verbod op verenigingen vallen, veel kwaad deden deze mensen tijdens hun samenkomsten niet. Het afstandelijk verhaal van Plinius, want zo heet de stadhouder, vertelt ons dus maar weinig, maar wat we horen is indrukwekkend genoeg. Mensen die hun leven geen moment zeker zijn, komen – als iedereen nog slaapt – bij elkaar om feestliederen te zingen ter ere van hun goddelijke Redder. Mensen die weten dat ze enorme risico's lopen, willen gedoopt worden en leggen daarom hun eed af op de christelijke belijdenis. Ze zullen best bang geweest zijn af en toe, maar thuis blijven op de dag van Christus, dat konden ze niet.

Eredienst vóór dag en dauw

Er is veel wat in deze brief niet wordt genoemd. Dat lezen we dan weer in andere bronnen. In de Apologieën bij voorbeeld, de verdedigingsgeschriften, die Justinus de Martelaar¹¹ en Tertullianus¹² in diezelfde eeuw schreven. En waarin ze aan hun vervolgers wilden laten zien van hoeveel betekenis hun godsdienst is, van hoeveel waarde ook hun zondag.

Dan zien we heel duidelijk een complete eredienst getekend, die op tal van punten lijkt op de kerkdiensten zoals wij die kennen. We horen een schriftlezing uit het Ou-

de en Nieuwe Testament. En een indringende preek waarin de voorganger oproept tot een leven dat helemaal past bij het geloof. We zien hoe de doop bediend wordt in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest. En we horen een lang gebed, waarin voor de keizer en voor andere overheden gebeden wordt. En waarin gesmeekt wordt om uitstel van het oordeel voor een wereld die zich nog moet bekeren. Een gebed dat de gemeente met haar 'amen' afsluit. Dan wordt het avondmaal gevierd, & 'Dankzegging', zoals het in die tijd wordt genoemd. Aansluitend wordt gecollecteerd voor de armen en voor alle mensen die om het evangelie in gevangenis of werkkamp terecht zijn gekomen. Ja en dan is het tijd voor het dagelijks werk en gaat men voorzichtig uiteen.

Zo'n samenkomst ziet er voor ons gevoel heel herkenbaar uit. Juist daarom is het goed er een enkel element uit te lichten, zodat het karakter van de dienst nog duidelijker wordt. De preek b.v. Er wordt niet tijdloos gepreekt, maar er wordt een tekst gekozen die met de situatie van het moment te maken heeft. 'Moet er gewaarschuwd worden, moeten we ons een bepaald bijbelwoord herinneren? Wel dan is de preek daarop gericht', zegt Tertullianus. En hij vervolgt: 'Maar hoe dan ook, met de heilige woorden voeden wij ons geloof, verlevendigen wij onze hoop, bevestigen wij ons vertrouwen en versterken wij de stem van ons geweten'.

Vrijmoedig vroom

Ook wat het gebed betreft lezen we mooie dingen. De gelovigen bidden staande als symbool van hun opstanding, maar ook om daarmee aan te geven dat ze vrijmoedig tot hun God mogen naderen. Dat doen ze dan ook, 'want', zegt Tertullianus beeldend, 'ze bestormen God met hun gebeden, omdat ze weten dat God van dit 'gebéds-geweld' houdt'.

Bij de viering van het avondmaal vallen eveneens bepaalde dingen op. Zo is er een fraai evenwicht tussen ernst en vreugde. Want terwijl dit feestmaal iedere week wordt gevierd, zijn de regels voor de viering streng. Alleen zij die gedoopt zijn, en dus belijdenis van hun geloof hebben afgelegd, mogen aangaan. Maar ook zij dienen eerst hun misdelen te belijden, willen ze het avondmaal niet ontheiligen. Ook moeten ze elkaar de broederkus geven om te onderstrepen dat de onderlinge verhoudingen zuiver zijn. 'Het is dan ook niet zo maar een maaltijd', zegt Tertullianus: 'het is vlees en bloed van de vleesgeworden Jezus'. Vandaar!

Zo zien we, hoe de eerste Christenen onder moeilijke omstandigheden hun samenkomsten hielden. De overheid verbood van alles, maar daar bleef het nog wel een feestdag om. 'Ja', zegt Tertullianus typerend, 'op zondag wijden wij ons helemaal aan blijdschap'. 'En dat heeft zijn reden', zo vult Justinus hem aan. 'Wij komen op zondag bij elkaar, omdat Jezus Christus, onze Redder, op diezelfde dag uit de doden is opgestaan'. Hoort u het? Daar hebben we weer datzelfde geluid dat we al eerder tegenkwamen. Zondag is Christusdag, zondag is dus feestdag. En de omstandigheden waaronder men dit keer op keer zegt, ontnemen aan die vreugde alle oppervlakkigheid.

Zondag Christusdag!

Wij leven aan het eind van de 20e eeuw. En we vieren de zondag nog steeds. En dat onder veel gunstiger omstandigheden dan onze broeders en zusters van toen. Sedert Constantijn de Grote in het begin van de 4e eeuw de 'eerbiedwaardige dag van de zon' uitriep tot dag van vrijwel algehele rust¹³, kennen we een zondag die in veel opzichten lijkt op de oude sabbat. Dag van eredienst, maar ook dag van rust. Wat hebben wij veel mogelijkheden om de zondag echt te vieren als 'dag van de Here'. Gebruiken

we die mogelijkheden ook?

In deze tijd wordt onze feestdag duidelijk bedreigd. Wat is nu onze apologie, hoe verdedigen wij ons? Ik denk, dat niet onze woorden maar onze daden voorop zullen moeten staan.

Als de zondag dan onze feestdag is, laat dat dan ook zien. Laat het aan uw kinderen zien, dan ziet de omgeving het tegelijk. Laten uw kinderen het toch vooral merken dat de zondag 'Dag van de Here Jezus' is. En laat het ze voelen, wat Zijn opstanding voor u betekent. En als de dag des Heren dan zijn centrum heeft in de eredienst – & hadden onze broeders en zusters heel goed begrepen – laat die kerkdienst dan nog veel meer blijdschap uitstralen.

Dat is een opdracht voor de predikant om het evangelie nog blijer en indringender te brengen. Maar evengoed een opdracht voor ons allemaal om ons nog heel anders voor te bereiden op de ontmoeting met onze God. En om het grote geschenk van Zijn dag nog veel bewuster te beleven.

Bid daarom voor uw predikant en bidt voor de opleiding hier in Kampen! Bidt ook voor u zelf en voor uw kinderen. 'HERE, wilt U toch verhinderen dat 'de dag van de opstanding' uiteindelijk als rustdag verloren zou gaan, omdat onze vrome protesten zouden botsen op een weinig vrome zondagsviering, en daarom ongeloofwaardig zouden klinken'.

Alleen als we zo met de zondag bezig zijn, mogen we ook kloek protesteren tegen elke aanranding van Christus' dag. 'Zondags' vieren we het feest van onze Heiland, zoals jullie zien. Die &g daar blijven jullie af!.

En als dat niets uithaalt? Als de Here toestaat dat men ons de rustdag afneemt? Dan zullen we zondags elkaar blijven herinneren aan de opstanding van onze Verlosser. Dan zullen we elkaar misschien 's morgens heel vroeg of 's avonds na het werk blij begroeten met de oude woorden: 'De Heer is waarlijk op-

gestaan'.

Die belijdenis zal blijven klinken tot de jongste dag.

Die vreugde neemt ons niemand af.

¹ Toespraak gehouden op de Schooldag 1995.

² Ik realiseer me dat voor de vrije zondag een andere vrije dag terugkomt. Maar dat wordt dan voor ieder een andere dag, wat een sociale ramp ook voor niet-Christenen betekent. Het individualisme ten top.

³ De groep Zondag Openstelling Nee (ZON).
⁴ Voor dit onderwerp verwijs ik naar de dissertatie van Willy Rordorf: *Der Sonntag. Geschichte des Ruhe- und Gottesdiensttages im ältesten Christentum* [Abhandlungen zur Theologie des Alten und Neuen Testaments, 43], Zürich [Zwingli Verlag] 1962. De conclusies van Rordorf deel ik niet. Hij meent dat de zondag niet in de plaats gekomen is van de sabbat, en daarom ook niet in verband gebracht kan worden met het vierde gebod. Daarom zouden Christenen zich niet op de Bijbel kunnen beroepen om het rustkarakter van de zondag te verdedigen. Met J. Douma (*De tien geboden II*, Kampen 1986, 46 w.) ben ik van oordeel dat het 4e gebod nog wel degelijk zijn geldigheid heeft. De zondag is niet alleen dag van eredienst maar wel degelijk ook een dag van rust.

⁵ Openbaring 1,18.

⁶ Ignatius, brief aan de gemeente in Magnesia, caput 9,1. Nederlandse vertaling in: A.F.J. Klijn, *Apostolische Vaders; deel 1*, Kampen [1981], 90-91.

⁷ Caput 15,9. Zie voor een Nederlandse vertaling: A.F.J. Klijn, *Apostolische Vaders, deel 2*, Kampen [1983], 45.

⁸ Het onderwijs van de 12 apostelen, 14,1. Nederlandse vertaling: A.F.J. Klijn, *Apostolische Vaders*, deel 1, Kampen [1981], 254.

⁹ Origenes, in een preek over Numeri 23,4. Vergelijk GCS Origenes WV, 215, 22-29.

¹⁰ Plinius de Jongere, Brief X,% [97]. Een Nederlandse vertaling is te vinden in G.J.D. Aalders, *Van huisgemeente tot wereldkerk. De eerste drie eeuwen christendom*, Kampen [1977], 27-29.

¹¹ Justinus, *Eerste Apologie*, capita 61 t/m 67. Voor een Nederlandse vertaling verwijs ik naar G.J.M. Bartelink, *Twee apologeten uit het vroege christendom. Justinus en Athenagoras* [Na de Schriften. Na-bijbelse joodse en christelijke geschriften in Nederlandse vertaling. I], Kampen 1986.

¹² Tertullianus, *Apologeticum*, caput 39. Een Nederlandse vertaling vindt u in: Chr. Mohrmann, *Tertullianus, Apologeticum en andere geschriften uit Tertullianus' voor-montanistische tijd*, Utrecht en Brussel 1951.

¹³ Zie voor de tekst van deze wet (3 maart 321) de dissertatie van T. de Vries, *Overheid en zondagsviering*, Leiden 1899, p. 139. Voor landarbeid werd een uitzondering gemaakt, waarschijnlijk in navolging van de oude Romeinse wetgeving op de feestdagen.

G.J. van Middelkoop

M
meegelezen

Christelijke Gereformeerden en Nederlands Gereformeerden

De synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Zierikzee sprak op 19 oktober jl. over de samensprekingen met de Nederlands Gereformeerden. Ds. J.C. Schaeffer hield daar namens die kerken een toespraak. In Opbouw van 3 november jl. publiceerde hij die. Vervolgens schreef hij:

In een eerste reactie op mijn toespraak werd mij verweten, dat ik wel anderen een spiegel voorhield, maar daarbij vergat zelf ook in die spiegel te kijken. Immers, sinds 1975 is er in onze kerken toch sprake van een bepaalde ontwikkeling, die ook een blokkade vormt op de weg naar eenwording.

In dit verband worden dan met name de besluiten van onze laatste L.V. genoemd t.a.v. het openlaten van de mogelijkheid zusters te roepen tot het diakenambt en onze beslissingen m.b.t. het A.K.S. en het ondertekeningsformulier.

Prof. W.H. Velema sprak als zijn oordeel uit, dat wij als Ned. Geref. Kerken daarmee een zware hypothec legden op met name de samenwerkingsgemeenten, die al tot volledige integratie zijn overgegaan, en die door de genoemde besluiten van de L.V. van Apeldoorn voor de keus gesteld worden op deze Ned. Geref. lijn verder te gaan of in het spoor van de Chr. Geref. Kerken te blijven. Achteraf gezien, meen ik in mijn toespraak tot de synode inderdaad weinig begrip te hebben getoond voor de moeite, die in Chr. Geref. kring bestaat met betrekking tot de genoemde ontwikkelingen. Hoewel op de taxatie van die ontwikkelingen nog wel

het een en ander af te dingen valt. Maar ik **had ex** op z'n minst meer blijk **van mogen** geven, dat ons kerkelijk reilen en zeilen bij **een groot** deel van de Chr. Geref. kerken verontrusting oproept. Dat **zij** bij **dezen gezegd**. Ik **had** dat graag ook nog eens ter synode zelf gedaan. Maar toen ik daarvoor aan de **prae-**ses gelegenheid vroeg, achtte hij het wijzer om **dat** toch niet te doen. In het volgende nummer van *Op-* bouw **zal ik breder ingaan** op de voorstellen die de synode te bespreken kreeg en de beraadslagingen daarover. Nu kan ik alvast wel zeggen, dat de overwegende teneur **van** de besprekingen is geweest nog terughoudender te worden in de contacten. En met name de **posi-**tie van de **samenwerkingsgemeen-**ten dreigt een bijzonder moeilijke te worden. Ik denk, dat in de komende jaren deze gemeenten **meer** en meer de testcase zullen worden voor de onderlinge verhoudingen.

Wijsheid en vroomheid

Dr. W. Verboom gaf in *De Waarheids-*vriend weer wat Luther en Calvijn dachten over wijsheid en vroomheid. Op 3 november vatte hij dat als volgt samen:

Als we de **gegevens** nog eens overzien, **kunnen** we de volgende kenmerken noemen.

1. De reformatoren sloegen kennis en wetenschappelijke vorming hoog aan. Zij verachtten kennis en wijsheid niet. Zij kenden geen **mij-**ding, maar wijding van het verstand. Onwetendheid is, zoals ze hadden gezien, een bron van dwaalingen en goddeloosheid.
2. Het gaat **hen** om de **ware** wijsheid. Er is een wereldse, menselijke en een bijbelse, goddelijke **wijs-**heid. De laatste is de **ware** wijsheid. **Andere wijsheid, zoals** de humanistische, die hoog kan klimmen en ook **voor** Calvijn een betrekkelijk **waarde** heeft, schiet toch tekort. Wijs zijn is niet alleen wijs zijn in **aardse**, maar in geestelijke zaken, niet **alleen** in tijdelijke, maar in eeu-

wige zaken. Hoewel Luther en Calvijn ieder eigen accenten leggen, stemmen zij toch hierin overeen dat ware wijsheid (**sapiëntia**) met vroomheid (**pietas**) gepaard gaat. De ware vroomheid is bron voor de wijsheid en de wijsheid is **bron** voor de vroomheid.

3. De uiteindelijke toetssteen **voor** wijsheid is het Woord. Ware wijsheid verdiept zich in het **Woord** en ontvangt **vandaaruit zijn** schatten en gaven. Elke wijsheid die in **strijd** is met het Woord dient te worden afgekeurd en als dwaasheid bestreden.

4. De wijsheid, die met vroomheid gepaard gaat, omvat het hele leven. Ze gaat gepaard met tucht, zodat het leven omgebogen wordt naar Gods wil. Zo kan men zijn/haar talenten ontplooiën tot eer van God en ten dienste van de naaste.

Wat is het doel van Gods vernieuwing van de mens?

In het *Hervormd* Weekblad van 28 september schreef dr. J.A. **Wouden-**berg over **geloof** en wedergeboorte:

Net als bij het geloof, is **ook** de wedergeboorte echter dagelijks de strijd **aanbiden**. Deze strijd begon al met de **geboorteweeën**. De **her-**borene ondervindt steeds weer aanslagen op het nieuwe leven, van buitenaf en van binnenuit. Daarom blijft de Geest nodig om de innerlijke mens van dag tot dag te vernieuwen (2 Cor. 4 : 16).

Wedergeboorte wordt in het Nieuwe Testament nog met **allerlei** andere **woorden** omschreven, zoals **adoptie, heiliging, verheerlijking, volmaaktheid** en zelfs deel hebben

aan de goddelijke natuur (2 Petr. 1 : 4). In de verschillende **tradities** en confessies is **ook de voorkeur** voor de terminologie verschillend. De Oosterse Orthodoxie spreekt bij voorkeur over 'vergoddelijking'. De Rooms-Katholieken over 'verheffing' en '**heiliging**'. Het **Luthe-**ranisme over 'rechtvaardiging', het Methodisme over '**volmaaktheid**' en het Piëtisme over '**wedergeboorte**'.

Opperden we dat de **weg** tot nieuw leven bij ieder verschillend is, het doel, het resultaat is hetzelfde: geloof in Jezus Christus. Bet leven door de Geest doet ons geloven in God en als vernieuwden Jezus volgen. Van dit nieuwe leven is de liefde de **weg** die **omhoog voert** (1 Cor. 13). Die **weg** wordt gegaan, biddend 'Vernieuw Gij mij o eeuwig **Licht... tot ik U** zie van aangezicht tot aangezicht' (Gez. 437). H. Berkhof stelt: 'De vraag naar het **doel** dat **God** in de **vernieuwing** van de mens **beoogt**, is in de geloofsleer **opvallend** weinig expliciet aan de orde geweest. De aandacht was geconcentreerd op de vernieuwing **zèlf**'. Het doel van God met Zijn kinderen is, dat zij gelijkvormig (**summorphos**) worden aan **het** beeld van Zijn Zoon (Rom. 8 : 29). **Die** Hij **daartoe** bestemd heeft, heeft Hij **ook** geroepen. **Opdat** zij in hun hart en leven het beeltenis dragen van Hem die **hen eeuwig** heeft gekend. De gelijkvormigheid met de verhoogde Christus (en de vrijheid en de heerlijkheid daarvan), wordt echter alleen gevonden door de **geloofsdeel-**name aan de **weg** van de lijdende Jezus, die de gestalte van een **dienstknecht** aannam.

HOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN

VAN
HO
VAN
HOT
VAN
HOT
VAN
HOT

BOEKHANDEL
Uw boekenbestelling 010-4820488

VAN RIETSCHOTEN

Kelzeerswaard 8, 3078 AM Rotterdam, Winkelcentrum Kelzeerswaard

HOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN

